

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Nataša Miletić

**Stereotipi i predrasude u romanu
Ciganin, ali najljepši Kristiana Novaka**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Nataša Miletić

Matični broj: 0131056262

Stereotipi i predrasude u romanu
Ciganin, ali najljepši Kristiana Novaka

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Rijeka, 13. rujna 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Stereotipi i predrasude u romanu Ciganin, ali najljepši Kristiana Novaka* izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Danijele Marot Kiš.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Nataša Miletić

Zahvaljujem Filozofskom fakultetu u Rijeci: zaposlenicima, profesorima, asistentima i studentima što su mi ovih pet godina prenosili znanje na svim poljima. Od svakoga sam ponešto naučila. Posebno zahvaljujem mentorici izv. prof. dr. sc. Danijeli Marot Kiš koja je pripomogla da ova zanimljiva problematika postane temom diplomskoga rada.

Ipak, da nije bilo 'mojih' divnih ljudi, ovaj fakultet ne bi bio tako brzo završen (a možda čak ni započet). Zahvaljujem im na svakoj izdvojenoj minuti koju su mi podarili: nasmijavali me, ohrabivali, plakali sa mnom ili zbog mene, čekali, gledali, čitali i slušali. Nije im bilo lako.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Metodologija	7
3. <i>Ciganin, ali najljepši</i>	8
4. Stereotipi i/ili predrasude	11
5. Stereotipi u književnosti.....	13
6. Stereotipi u romanu <i>Ciganin, ali najljepši</i>	16
6.1. Rodni stereotipi.....	16
6.2. Rasni i etnički stereotipi	21
6.3. Klasni stereotipi	34
6.4. Stereotipi o pojedinim zanimanjima.....	40
7. Zaključak.....	45
8. Popis literature	47
9. Prilozi	51
10. Sažetak	53

1. Uvod

Čitanjem romana *Ciganin, ali najljepši* Kristiana Novaka otvorilo se nekoliko pitanja vezanih uz ulogu predrasuda i stereotipa u strukturi djela. Razmišljajući o sve većem broju predrasuda koje uvijek sadrže negativan, pa čak i neprijateljski stav prema objektu na koji se odnose, a koje su često utkane u književna djela pokazalo se da je ovaj roman jedan od iznimaka u pristupu toj temi. Naime, predrasude i stereotipi su u djelu itekako prisutni, ali na način da su razriješeni, ili bolje rečeno nadvladani. Promatrajući samo naslov djela mnogi bi se usudili reći da se romanom podržava sveprisutni okamenjeni stereotip koji prikazuje negativne karakteristike Roma, međutim tome nije tako. Čitanjem romana u cijelosti uviđa se drugačiji pristup rodnim, etničkim i starosnim stereotipima koji su kao takvi spomenuti i analizirani ili pak potpuno pobijeni.

Polazeći od teze da nije dovoljno samo utkati predrasude i stereotipe u književno djelo, već ih je potrebno i analizirati i procijeniti njihovu ulogu u samoj strukturi romana, ovaj će diplomski rad predstaviti brojne rodne, etničke, klasne i kulturološke stereotipe razrađene u romanu *Ciganin, ali najljepši* Kristiana Novaka.

Uvodni dio ovoga rada činit će tumačenje problematike stereotipa i predrasuda iz aspekta (socijalne) psihologije, nakon čega će biti pojašnjene pojedine vrste stereotipa i oprimjerene citatima iz spomenutoga romana. U zaključku donosimo sumirani prikaz svih zamijećenih stereotipa te tumačenje njihove uloge u strukturi djela.

2. Metodologija

Ovaj se diplomski rad sastoji od nekoliko cjelina. Prva se cjelina odnosi na pojašnjenje temeljnih pojmova bitnih za ovaj diplomski rad iz aspekta socijalne psihologije, nakon čega je dan prikaz dviju tablica vezanih uz problematiku.

Drugom se cjelinom ulazi u samu srž ovoga rada pojašnjavajući stereotipe u književnosti i dajući primjere znanstvenih i stručnih radova i istraživanja o toj temi. Dio druge cjeline posvećen je i pitanju identiteta i odvajanju muškoga identiteta od ženskoga. Svaki sljedeći podnaslov posvećen je jednoj vrsti stereotipa koja je zamijećena u *Ciganinu, ali najljepšem* Kristiana Novaka. Prvo su izdvojeni rodni stereotipi, najjasniji u odnosu Milene i Sandija. Sljedeći su na redu etnički stereotipi koji obuhvaćaju pitanje Roma, Azijata, ali i Hrvata iliti *bijelih ljudi*. Klasni stereotipi spomenuti su u smislu da se na grupacije Roma u Bukovu Dolu gleda kao na klase, ali i da se na sve Rome gleda kao na jednu klasu koja se suprotstavlja moćnijoj klasi Sabolščanaca, a oni zajedno još premoćnijim Međimurcima. Pojedina zanimanja također nose različite stereotipe: policajci, novinari i volonteri našli su se na meti Sabolščanaca i komentatora u novinama i na mrežnim stranicama.

Treća je cjelina ujedno i posljednja. Njome se sumiraju sve izložene postavke o stereotipima i predrasudama, kako općenito u književnosti, tako i u samome *Ciganinu*.

3. *Ciganin, ali najljepši*

Roman *Ciganin, ali najljepši* (OceanMore, 2016) treći je roman hrvatskoga književnika Kristiana Novaka, a ujedno i prvo njegovo djelo koje je osvojilo nagradu *Ksaver Šandor Gjalski* za najbolje objavljeno prozno književno djelo u Republici Hrvatskoj u 2017. godini.

Već od prvoga dana objavljivanja ovaj je roman postao meta mnogih kritičara zbog svoje složenosti i paukovih 'isprepletenih niti'. Novak u romanu obuhvaća „teme međuetničkog nasilja, agresije većinske zajednice nad manjinskom, suočava nas s imigrantskom krizom koju ovo društvo tiho i uporno zanemaruje“ (Buljan 2018: 63). Četiri pripovjedača: Milena, Sandi, Plančić i Nuzat, „svaki u svojoj optici, svjedoči i izvješćuje osobi pred sobom – slušatelju, zapisivaču... svjedoku iskaza – što se dogodilo u njihovim životima s obzirom na intimnu vezu Milene i Sandija i Sandijev posao s lokalnim štemerom Hamerom oko krijumčarenja izbjeglica“ (Matičević 2018: 441). Ono što je zajedničko trima pripovjedačima, Mileni, Nuzatu i Plančiću, jest činjenica da su njihovi iskazi 'stvarni', odnosno izgovoreni i upućeni slušateljima: novinarki kod Plančića i Milene te prevoditelju i policajcima kod Nuzata. Za razliku od toga, Sandijev iskaz uobličen je u njegovoj svijesti dok leži u komi, a usmjeren je njegovu najiskrenijem prijatelju iz Sabolščaka, Japici. Ovaj iskaz možemo smatrati apstraktnim, nestvarnim utoliko što nije bio izgovoren. Međutim, sva su ta četiri pripovjedna toka formulirana tako da tvore jednu cjelinu, a ono što ih spaja je tragičan lik Sandija i kobni završetak u šumi nedaleko Sabolščaka.

Analizirajući kompleksnost ovoga romana, mnogi su se složili da je ona prisutna na mnogim razinama. Pripovjedačka razina ranije je ukratko predstavljena, a na tematskoj razini radi se o problemima:

- 1) „lošega društva, skučenih vidika, nasilja, trauma i zvjerstava,
- 2) korumpirane policije,
- 3) blaziranih moćnika,

- 4) novinarskog lešinarenja i parazitiranja na ljudskoj bijedi, a sve u svrhu što veće čitanosti, bez odgovornosti i profesionalne etike,
- 5) krijumčarenja ljudi, u sklopu koje su prezentirani problemi migrantskih ruta, iskorištavanja, odnosa prema imigrantima itd.,
- 6) lažnih dušobrižništva i kvazidruštvenog angažmana koji ne rješava ništa osim vlastitog egoizma,
- 7) problema s obrazovanjem...“¹

Koliko je utjecaja takav zamršeni sklop iznesenih problema imao na publiku dade se najbolje iščitati iz komentara pojedinih čitatelja: „Migrantska kriza kao insajderska priča, kao da je sam autor tumarao iz Sirije ka Nemačkoj. Toliko dobro izučena, izanalizirana i ispljunuta na papir bez daška patetike. Policijska istraga ubistva koja liči na sve osim na klasičnu krimi priču. Romska problematika na šekspirovski način koja provocira stereotipe od naslova do poslednjeg trenutka čitanja. Šizofreno i gotovo histerično na momente. Brutalno, beskompromisno“² Osvrćući se na imigrantsku i romsku problematiku, autor ovoga komentara ukazao je na dvije vrlo upečatljive priče: Sandijevu i Nuzatovu, koje se na kraju sastaju u tamnoj šumi kraj Sabolščaka.

Mnogo je pripreme i istraživanja Novaku trebalo za uklopiti pojedine probleme u cjelinu pritom pazeći da svaki od njih ima neki udio u toj ukupnosti: „Ne znam jesam li ikad pročitao roman s toliko širokim područjem zanimanja. Mnogo je tu referenci na suvremena društvena zbivanja, na stanje u državi, na pop kulturu. (...) Riječ je o velikom polivalentnom romanu. Ali ipak jedan lajtmotiv prevladava a to je odnos prema drugosti. (...) kroz očišta Hrvata promatramo Rome, ali i kroz likove cigana Sandija, Đanija, Mirze saznajemo kako Cigani

¹ „CIGANIN, ALI NAJLJEPŠI“ (K. NOVAK): ONO KOLEKTIVNO POTISNUTO prema <http://www.ziher.hr/recenzija-ciganin-najljepsi-novak/>, preuzeto 30. kolovoza 2018.

² Recenzija (autor: Bezimena književna zadruga) prema <https://www.goodreads.com/book/show/32956056-ciganin-ali-najljep-i>, preuzeto 30. kolovoza 2018.

doživljavaju bijele. Vrlo dobro je opisana i hijerarhija i način djelovanja policije.“³.

Mnogi su pokušali roman staviti u ladicu s kriminalističkim romanima, međutim to je samo jedna od mogućih njegovih odrednica: „Novak je napisao pravo remek-djelo. Ovaj je roman više od krimića, više od romana o izbjeglicama ili o nesretnoj i zabranjenoj ljubavi. Četiri pripovjedača, za koja se u početku čini da kreću iz potpuno različitih smjerova, izvrsno se prožimaju i stvaraju zaista poseban doživljaj. Novak je izvanredno predočio međimurski mentalitet i to ne samo koristeći se međimurskim dijalektom (čiju uspjelu transkripciju u romanu kao Međimurec pohvaljujem; na trenutke su me neki takvi dijelovi i nasmijali) nego i čitavim sklopom razmišljanja, svakodnevnih problema i života tipičnih Međimuraca. Na trenutke bolan, ali zanimljiv i čaroban roman koji ruši mnoge ustaljene predodžbe i predrasude. Traži tek da ga se pročita, a daje nezamislivo mnogo“⁴ Uključivanje i analizu mnogobrojnih predrasudnih stavova zamijetili su mnogobrojni čitatelji, ali i književni kritičari. Upravo je to ono čime će se ovaj diplomski rad baviti na sljedećim stranicama.

³ Recenzija (autor: Boris) prema <https://www.goodreads.com/book/show/32956056-ciganin-ali-najljep-i>, preuzeto 30. kolovoza 2018.

⁴ Recenzija (autor: Borna Treska) prema <https://www.goodreads.com/book/show/32956056-ciganin-ali-najljep-i>, preuzeto 30. kolovoza 2018.

4. Stereotipi i/ili predrasude

Na samome početku ovoga rada valjalo bi izložiti i razlučiti dva temeljna pojma o kojima će na daljnjim stranicama biti riječ, a to su stereotipi i predrasude. Iako se često pogrešno tvrdi da su to sinonimi, tomu nije tako. Dok predrasude možemo definirati kao stavove koji se, kao i drugi stavovi, sastoje od tri dijela: kognitivne, emocionalne i ponašajne komponente, stereotipi čine tu kognitivnu komponentu. Stereotipe dakle definiramo kao generalizaciju o grupi ljudi pri čemu se osobine koje se opažaju samo kod pokojeg pripadnika jedne grupe reflektiraju na sve članove te grupe (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Predrasuda ponajprije podrazumijeva emocionalnu sastavnicu koja vrlo često uključuje negativne osjećaje prema nekome ili nečemu (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Ponašajna komponenta podrazumijeva diskriminaciju prema pojedinome članu grupe samo zbog njegove pripadnosti toj grupi. Time zaključujemo da, osim što su vrlo rasprostranjene, predrasude su i opasne: negativan odnos prema nekoj grupi može prerasti u ekstremnu mržnju i različite oblike štetnoga ponašanja

Stariji radovi navode da je jedna od glavnih razlika između ta dva pojma u tome što „predrasuda uvijek sadrži i negativan, pa čak i neprijateljski stav prema objektu na koji se odnosi“ (Zvonarević 1989: 132), a kod stereotipa to ne vrijedi. Isto tako, predrasude su više otporne na promjene u vremenu no što su to stereotipi, koji su po tom pitanju prilagodljiviji. Stereotipima mi sami sebi pojednostavljujemo pogled na svijet: neki u većem, a neki u manjem stupnju i time štedimo vrijeme i energiju (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Jednostavnije rečeno, stereotip „udovoljava spontanoj težnji za simplifikacijom i racionalizacijom, koja se ogleda i u svakoj shematskoj sistematizaciji“ (Bešker 2011: 45).

Ova je problematika vrlo često proučavana u Americi gdje se istraživanjem želi ukazati na velik broj stereotipa, koji su najočitiji u negativnom stavu i

vrijeđanju prema rasnoj ili etničkoj osnovi. Prisutnost stereotipa istraživana je 2007. godine i na Sveučilištu u Zagrebu⁵. Tablicom 1 prikazan je postotak žena i muškaraca na šest fakulteta i njihovi odgovori na pitanje „Mislite li da je vaš studij: a. Primjereniji za žene, b. Primjereniji za muškarce ili c. Jednako primjeren za žene i muškarce“. Čak 45,9 % studenata i studentica s Fakulteta E odgovorilo je da je njihov studij primjereniji za muškarce. Time se ukazuje na okamenjenost davno prisutnih rodnih stereotipa da su pojedina zanimanja preodređenija muškarcima nego ženama, odnosno da su neka zanimanja tipična 'muška' ili tipična 'ženska'.

Slično tome, Tablicom 2 prikazani su pojedini stereotipi studenata sa Sveučilišta Princeton, a u kojoj uviđamo da se pojedini pozitivni stavovi, ali i većina negativnih ponavlja kroz nekoliko mjerenja tijekom godina. Potvrđuje se time ranije izneseni stav da su isti usađeni u svijest mnogih generacija i da ih nije lako suzbiti.

U želji da se pojedini stereotipi dokinu ili izmijene valjalo bi senzibilizirati javnost za borbu protiv predrasuda i stereotipa podizanjem razine njihove svijesti o samim predrasudama te o diskriminaciji ili vrijeđanju kao nedopuštenim postupcima.

⁵ Više u "*Naši mozgovi rade drukčije*": rodni stereotipi i obrazovni izbori prema <http://www.iro.hr/hr/otama/kolumna/rodni-stereotipi-i-obrazovni-izbori/>, 17. kolovoz 2018.

5. Stereotipi u književnosti

Još je davne 1613. godine Cervantes napisao: „Cigani se i Ciganke kanda rađaju na svijet samo zato da budu lopovi: potječu od roditelja koji su lopovi, odgajaju se među lopovima, uče lopovsko umijeće i naposljetku postaju lopovski majstori što su ispekli zanat u svakom pogledu, a želja za krađom i sama krađa u njima je nešto urođeno i neodvojivo, i gasi se istom u smrti“ (Cervantes 2004: 176). Iako nedovršena, ova je *Uzorita novela* naslova *Cigančica* prepuna etničkih stereotipa koji su prihvaćeni kao jedina moguća istina: „I uz to, unatoč neukosti i priprostu odgoju što ga je primala, pokazivaše ona kao da potječe iz boljega i višega roda nego što je ciganija, jer bijaše nadasve uljudna i puna razbora“ (Cervantes 2004: 176). Ustaljenost i okamenjenost ovih, ali i mnogih drugih stereotipa razvidna je u književnosti sve do danas. Neporeciva je činjenica da su stereotipi općeprisutni, da „uvelike utječu na naše poimanje svijeta te da kolikogod se trudili ne možemo ih jednostavno izbjeći ili zaobići“ (Durić 2009: 139).

Dubravka Oraić – Tolić u članku u sklopu zbornika radova (2006) posvećenom (hrvatskim) kulturnim stereotipima kreće od ideje da su stereotipi imagološki konstrukti, odnosno slike o sebi (autostereotipi) i o drugima (heterostereotipi). Stereotipe smatra posljednjom karikom u lancu imagologija-ideologija-diskurs-stereotipi i za njih tvrdi da se naknadno naturaliziraju, odnosno da se „pretvaraju u prirodne i autentične biti“ (Oraić – Tolić 2006: 30), navodeći primjer kravate za Hrvate. U posljednje vrijeme, kaže Oraić – Tolić, često se raščlanjuje stereotipe kako bi se otkrilo koje želje i ideologije se kriju iza njih.

Razmatrajući ponajprije rodne stereotipe (Gove i Watt, 2004), autori primjećuju da spomenuti stereotipi ne samo da oblikuju način na koji percipiramo druge ljude nego i način na koji se ponašamo, a pojedinci se čak i mijenjaju unutar 'dozvoljenih' granica kako bi odgovarali našim razumijevanjima. Gove i Watt

(2004) definiraju muževnost i ženstvenost kao usvojena tipična spolna ponašanja koja se očituju u želji da se da formiraju identitete koje grade.

Uspostavljanje muškog identiteta često uključuje provjeru vlastite hrabrosti, neovisnosti ili fizičke kompetencije, rješavanje sukoba s autoritetom, ulazak u odgovarajući brak, ulogu dobrog oca i prihvaćanje neizbježnog gubitka snage u starijoj dobi. Griffin Wolff još 70-ih godina prošloga stoljeća navodi velik broj djela koja su usredotočena na jedan ili više tih problema: *Hamlet*, *Kralj Lear*, *David Copperfield*, *Srce tame*, *Pustolovine Huckleberryja Finna* i svi romani Dostojevskoga (Griffin Wolff, 1972). Dakako, postoji i odgovarajući set ekvivalentnih ženskih problema: uspostavljanje ženskog identiteta podrazumijeva prihvaćanje menstrualnog ciklusa i rješavanje sukoba s majkom, ulazak u odgovarajući brak, majčinstvo, prihvaćanje privatne sfere kao (jedine) odgovarajuće, gubitak ljepote i menopauzu. Međutim, za razliku od muških problema, ti su (ženski) problemi vrlo rijetko glavni predmet književnog interesa. Svjedoci smo činjenice kako su stereotipi djelotvoran saveznik u knjiškim pokušajima diferencijacije žena spram muškaraca.

Pojedina istraživanja i znanstveni radovi (Zupan Sosič, 2007; Kharal, 2007; Bešker, 2011; Haleem, 2014) bave se analizom stereotipa u autorskim djelima. Analize romana *The Holy Woman* (Kharal, 2007; Haleem, 2014) pakistansko-britanske spisateljice Qaisru Shahraz svjedoče da autorica želi sudjelovati u procesu promjene koja je već započela diljem svijeta, a to je ponovno razmatranje ženskih prava i statusa. Ženski likovi njezinog romana imaju vlastitu volju i život odstranjujući ograničenja koja nameću diskriminaciju po pitanju spolova iz čega se daje zaključiti da spomenuta autorica želi izgraditi svijet bez rodne pristranosti (Haleem, 2014).

Istraživanjem koje je provedeno u Međimurju, regiji u kojoj su Romi najzastupljenija manjinska zajednica⁶ (Šlezak i Šakaja, 2012), analizirao se odnos

⁶ Romi u Međimurskoj županiji najvećim dijelom žive u zasebnim, etnički homogenim dijelovima naselja u kojima obitavaju isključivo Romi (Šlezak i Šakaja, 2009).

prema Romima i romskim zajednicama u toj sredini s obzirom na prostornu udaljenost. Riječ je dakle o etničkim stereotipima. Pokazalo se da s obzirom na udaljenost Međimuraca od romskih zajednica blizina zapravo smanjuje stupanj međusobnog prihvaćanja, odnosno povećava socijalnu distancu među stanovnicima toga područja.

Rekonstruirajući europske kronike pokazalo se da je predodžba Roma uglavnom usmjerena na izgled (koža, neobično odijevanje), način privređivanja (trgovina konjima, gatanje) i izgređničke događaje (džeparenje, krađa) (Šlezak i Šakaja, 2012). Pojedini autori (Kenrick i Puxon, 1972, Hancock, 2002, prema Šlezak i Šakaja, 2012) smatraju da izvore stereotipa treba tražiti u boji kože, odnosno da je tamnopusost zaslužna za kreiranje slike u svijesti zajednice o crnome kao o đavolskome i inferiornome. Kako bilo, načinom postupanja prema drugima, ljudi pridonose tome da se stereotipi doista i pokažu egzaktnima, odnosno da se osoba ponaša u skladu s početnim očekivanjima. Takva se pojava naziva samoispunjavajuće proročanstvo, a primjer je automatskoga mišljenja (Aronson, Wilson i Akert, 2005, prema Cvrtila, 2016). Isto tako, svaka individua rabljenjem stereotipa u govornome izražavanju kao izraza uopćenosti društveno-kulturnih prilika u kojima stereotip nastaje, replicira taj stereotip na „nove ili prepoznatljive društveno-kulturne okolnosti, time izražavajući svoj stav prema pojavnome i izrečenome“ (Heffer 2007: 171).

6. Stereotipi u romanu *Ciganin, ali najljepši*

Na sljedećim će stranicama biti riječ o stereotipima koji su zamijećeni u romanu *Ciganin, ali najljepši*, a koji su pritom podijeljeni na četiri manje cjeline: rodne, etničke i klasne stereotipe te stereotipe o pojedinim zanimanjima.

6.1. Rodni stereotipi

Kako sam naziv kaže, rodni stereotipi impliciraju karakteristike ili ponašanja koja se smatraju tipično ženskima, odnosno tipično muškima, ne nužno odgovarajući stvarnim osobinama žena i muškaraca. Ova vrsta stereotipa formira društvene norme u ponašanju, odijevanju i izgledu zahtijevajući od pojedinca da ispuni društvena i pojedinačna očekivanja koja proizlaze iz tih normi (Labaš, Mihovilović, 2013).

Iako najnovija istraživanja o stereotipima pokazuju kako oni nisu i ne bi trebali biti shvaćeni kao isključivo negativni kognitivni sustavi nego kao generalizacije o grupama i kategorijama, među rodnim stereotipima još uvijek prevladavaju negativne vrijednosti (Zupan Sosič, 2007). Djevojka u nevolji koja čeka princa spasitelja model je koji korijene vuče iz stoljećima stare usmene tradicije. Disneyjevi filmovi i priče, zajedno s popularnom fikcijom, nastavljaju ideju žene koja čeka snažnog muškarca da je spasi. „O stereotipizaciji muškaraca i muškog lika (...) može se govoriti, ali gotovo uvijek s pozitivnim predznakom. Za razliku od žena, oni su uglavnom portretirani u maniri gorostasnih, zaštitnički nastrojenih i mišićavih likova iz kojih, naravno, zrače snaga, svježina, pouzdanost i sposobnost da izbjegnu svaku prepreku koja im se nađe na putu“ (Lubina i Klimpak 2014: 223). Žene se smatraju nevinima i neupućenima, zaštićenima od svega što može ugroziti svetost i čistoću onoga što društvo (odnosno muškarci) želi da žene budu (Savitt, 1982). Kako u književnosti tako i u medijima na žene se obično gleda kao na one koje vječno čekaju da ih se spasi, stalno ovisne, žrtve,

obično u ime ljubavi (Savitt, 1982). Ukratko, instrumentalne osobine koje podrazumijevaju kompetenciju, asertivnost, samopouzdanost i racionalnost smatraju se maskulinima, a ekspresivne osobine poput nježnosti, topline, brižnosti i osjetljivosti smatraju se femininima⁷ (Aronson, Wilson i Akert, 2005, prema Cvrtila, 2016).

Recentnim se izvornim znanstvenim radom⁸ (Baranović, Doolan i Jugović, 2010) problematiziralo rodnu (ne)osjetljivost čitanki književnosti u osnovnoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj i pokazalo da su žene u čitankama od prvog do osmog razreda najčešće prikazane kao majke. Viđenje žene kao majke indicira stereotipni pogled na nj ne uzimajući u obzir njene interese i sposobnosti nego svodeći je samo na ulogu majke. Više se pažnje daje braku nego drugim oblicima obiteljskog života kao što su izvanbračna zajednica, jednoroditeljske obitelji ili razvedene obitelji iz čega se daje zaključiti da čitanke promoviraju tradicionalan stil života koji uključuje obitelj s djecom i koji se mladima nameće kao poželjni model. Čitanke uglavnom žene smještaju u obiteljski život pokazujući da je za njih rezervirana privatna sfera, dok je za muškarce predbilježen javni i profesionalni život. U istom su istraživanju (Baranović, Doolan i Jugović, 2010) osnovnoškolci procijenili da su muški i ženski likovi u istraživanom korpusu prikazani (rodno) stereotipno: žene su prikazane kao lijepe, osjetljive, radišne, poslušne, emotivne, požrtvovne i pokorne, a najveća im je želja udovoljavati drugima, dok su muškarci, prema mišljenju učenika, prikazani kao hrabri, nasilni, vođe, snažni i pametni. Muškost se objašnjava kroz nezavisnost, asertivnost, racionalnost i agresivnost (Eagly i Steffen, 1984), a ženskost kroz njegu, osjetljivost i emocionalnost.

⁷ Usprkos poticanju rodne jednakosti 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća ovi rodni stereotipi uglavnom su i danas zadržani (Cvrtila, 2019).

⁸ na osnovi rezultata empirijskog istraživanja provedenog u okviru regionalnog projekta *Rodno osjetljive čitanke i razredna praksa u regiji Balkana*

Mnogi se autori slažu da će informiranjem javnosti o stereotipima pojedinci spoznati apsurdnost ograničavanja žena i muškaraca na njihove sužene uloge, kako u književnosti tako i u društvenom ophođenju (Savitt, 1982).

U romanu *Ciganin, ali najljepši* prvi primjer stereotipnog prikazivanja muškaraca, a posredno i žena, jest onaj u kojemu Azad, izbjeglica koji putuje s Nuzatom, muškarce smatra hrabrima, neustrašivima i spremnima na sve, pa čak i na krađu: „Možeš sa mnom, Nuzate, ali i ne moraš. Dobar si čovjek, želim ti dobro, ali ako nisi dovoljno muško da se pobrineš, pusti, ja ću“ (Novak 2017: 136). Ovaj iskaz pomalo i diskriminira žene smatrajući ih nježnima i nesprennima za borbu, dok se muškarca smatra pravim vođom, čvrstim i hrabrim ratnikom. Ukoliko nisi takav muškarac, smatra se da „nisi dovoljno muško“!

Povezan s tim je i iskaz Sandija Sandokana Ignaca o ženi koja mu je bila namijenjena: „Bila je lijepa, ali se ponašala ko dečkić. To tuče, to gađa flaše kamenjem“ (Novak 2017: 267). Dakle, muškarci, odnosno dečki su ti koji se tuku i koji gađaju metu kamenjem, a ne žene. Žene su, kao što je već i spomenuto, nježne, poslušne i pokorne i od njih se očekuje da to ne rade.

Kada je Starješina, vođa sviju Roma iz Globokog, Sandiju osigurao ženu nije ni slutio da će on tu ponudu odbiti. Nakon što je Sandokan to ipak učinio, drugi su ga Romi gledali kao slabića: „Šefeld aj ala brbat, ha? Šefel aj ala om? / Kakvo je to muško, ha? Kakav je to čovjek?“ (Novak 2017: 279). Smatrali su ga, dakle, ne-muškarcem jer je odbio ženu koja mu je bila namijenjena. Nazivali su ga pogrđnim imenima i homoseksualcem. Nije bio hrabar, snažan i (samo)pouzdan, što se od njega kao muškarca očekivalo. Sandi to objašnjava sljedećim riječima: „Htio sam se ja oženiti, Japica, ali kad budem imo nešto (...) A ne ovako, kao jadnik, za nekakvu žensku koja također nema ništa i ne valja“ (Novak 2017: 279). Tu je ženu nalazio suviše maskulinom, smatrao ju je dječakom/muškarcem, kako je ranije i navedeno. Time se još jednom potvrđuje ranije navedena postavka da se može govoriti o pozitivno nastrojenoj

stereotipizaciji muškaraca i muškog lika te negativnoj stereotipizaciji žena i ženskoga lika.

Još radikalniju generalizaciju, a možemo slobodno reći i diskriminaciju⁹, žena zagovara Padolek, istražitelj iz Sabolščaka koji tvrdi: „Žena je srećna dok joj točno veliš kaj treba delati, kaj očes od nje. Isto kak pes, isto kak dejte“ (Novak 2017: 355). Prema tome su životinje i žene podređeni muškarcu, njegovoj volji i ponašanju. Potvrđuje se time rodni stereotip o ženama: one su poslušne, poštovne i pokorne, a najveća im je želja udovoljavati drugima, odnosno udovoljavati muškarcu. Dakako, žena je smještena unutar obiteljskog života, odnosno u privatnu sferu, dok je muškarac sukreator javnoga života.

Valja spomenuti i sve češće napade društva na račun emotivnih, seksualnih i bračnih veza starijih i mlađih osoba suprotnih spolova. Gotovo svugdje se stereotip o vezi starije (reproduktivno 'rizične') žene i muškarca mlađe životne dobi motri sa negodovanjem, što je popraćeno odašiljanjem kognitivnih poruka da su takve veze socijalno neprihvatljive. Sličnost postoji i u suprotnom slučaju, s time da okolina tada ima mnogo liberalniji pristup, najčešće ponovno zbog reproduktivnih mogućnosti žena mlađe životne dobi, kao i činjenice da većina muškaraca može ostvariti potomstvo i nakon 65. godine (Stanković i sur., 2001).

Ono što je u romanu primjetno jest veza Milene i Sandija. Doživjeli su osuđivanje okoline, a sve o čemu je Milena maštala bile su slike prihvaćanja te veze: „Vidjela sam u daljini, ma, znaš kako samo bedaste i priproste slike. (...) Odemo na more, nekamo gdje nas nitko ne poznaje, gdje ćemo zajedno potamnjeti, pa se neće vidjeti koliko sam starija od njega, gdje će možda misliti da sam ga dovela iz Pakistana ili Urugvaja. (...) Slobodno preziri. Malograđanštinu preziru samo oni koji je mogu imati, da hoće“ (Novak 2017: 87).

⁹ U sociologiji, nejednako postupanje prema društvenim skupinama ili pojedincima u nekom društvu; samovoljno i nepravedno dijeljenje stanovništva na skupine koje imaju i na one koje nemaju pravo na isti društveni postupak. Vidi više pod *Diskriminacija*, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15411>, 24. kolovoza 2018.

Milena se prisjeća i dana kada je i sama počela vjerovati da je veza sa Sandijem osuđena na propast: „Sjećam se da sam si prolazeći pokraj Trgocentra vidjela odraz u šoferšajbi nekog Opela. Tako izgledaju alkoholičarke, pomislila sam. Nabuhla sam, stara, umislila sam da me nitko neće htjeti, zato sam s Ciganom koji se vjerojatno hoće ogrebat i za kuću, kad sam već nerotkinja“ (Novak 2017: 99). S osudom Sabolščanaca zbog veze s muškarcem mlađe dobi nije se mogla nositi: „Ostatak dana nije me napuštala loša volja i osjećaj starosti“ (Novak 2017: 142). Dogodilo se da su heterostereotipi preuzeli njezine misli i zapravo postali autostereotipi. Nije to bilo samo zbog osude Sabolščanaca, već i zbog Albinine osude. Majka je Sandiju stalno napominjala da takva veza nema budućnosti, u što je on na kraju i počeo vjerovati: „Ti nikada ne bi bio gazda u svojoj kući s njom. Starija je od tebe, ti ne znaš što ona zna. Ona je nerotkinja. Možda i kurva. Ona ne spada k nama, ni ti k njezinima“ (Novak 2017: 282-283). Uz to, Sandi je na početku, prije stupanja u vezu s Milenom primijetio da je ona sama: „Bila sama ženska u kući, bez muža, bez djece.“ (Novak 2017: 282), što se nije očekivalo od žene u njenim godinama. Kako je ranije spomenuto, žene su često svedene samo na ulogu majke i supruge pa je sama ženska osoba često neprihvaćena od strane društva, kakav je slučaj bio i u Sabolščaku nakon što se Milena vratila.

Navedeni su rodni stereotipi potaknuli publiku na razmišljanje o pročitanome. Likovi kao što su Starješina, Padolek i Azad kroz cijeli roman izgrađuju svoje karaktere koji nas na neki način navode da se udaljimo od njih kao takvih i da preispitamo njihov način razmišljanja i stavove. Stoga ove rodne stereotipe i ponašanja 'tipična za muškarce', odnosno ponašanja 'tipična za žene' ne prihvaćamo kao jedinu, neospornu istinu već ih nastojimo propitati.

6.2. Rasni i etnički stereotipi

Rasni i etnički identitet vrlo je često u samom središtu predrasudnih stavova, što se od davnina primjećuje kod svih Amerikanaca miješanog porijekla i nacionalnosti (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Danas se takvi stereotipi mogu naći i kod drugih nacija. Stereotip temeljen na rasnoj¹⁰ razlici prisutan je i u *Ciganinu, ali najljepšem*: „Ven sambadi vorks hard, dej sej hi vorks lajk a niger“ (Novak 2017: 125). Nije teško zamijetiti da ovi stereotipi vrlo često uzdižu rasu nositelja stereotipa pritom omalovažavajući drugu rasu. Međutim, imajući na umu da etnija podrazumijeva „sociološki termin koji se odnosi na sve zajednice što njeguju spomen o zajedničkom podrijetlu, povijesnoj sudbini, imaju vlastiti naziv te su povezane osjećajem solidarnosti, a koje su postojale prije modernih nacija ili su u njih urasle“¹¹, u daljnjem će tekstu ponajviše biti riječ o etničkim, a ne rasnim stereotipima zamijećenima u romanu *Ciganin, ali najljepši*.

Uzimajući u obzir sve etničke manjine, pokazalo se da su Romi najčešća meta predrasuda hrvatskoga većinskog stanovništva (Šiber, 1997; Čorkalo i Kamenov, 2003; Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013, prema Low Stanić, 2014). Stereotipi o Romima obično podrazumijevaju negativne karakteristike, pa ih se najčešće opisuje prljavima, prosjacima, neobrazovanima i lopovima (Low Stanić, 2014).

Takvi stereotipi nisu prisutni samo na području Republike Hrvatske. Istraživanjem iz 2005. godine (Franceško, Mihić i Kajon, 2005), provedenim u četiri novosadske osnovne škole, htjelo se utvrditi postojanje stereotipa među vršnjacima izdvajajući heterostereotipe neromske djece prema Romima te autostereotipe same romske djece prema svojoj etničkoj skupini. Kao

¹⁰ Rasa „2. U sociologiji i antropologiji, tradicionalni naziv za veliku ljudsku populaciju koja živi i reproducira se odvojeno od drugih populacija i od njih se razlikuje po vidljivim fizičkim obilježjima (fenotipu), kao što su boja kože, oblik lubanje, tip kose ili dužina nosa.“ prema <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51847>, 25. kolovoza 2018.

¹¹ Vidi više pod *Etnija* prema <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18523>, 23. kolovoza 2018.

heterostereotipi izdvojene su sljedeće osobine Roma: vole muziku, veseli, prljavi, muzikalni, neodgojeni i nesretni, a kao autostereotipi nešto pozitivnije karakteristike: muzikalni, veseli, vole se šaliti, sretni, vole muziku, uvijek spremni pomoći i dobri prijatelji. Istraživanje je nadalje pokazalo da postoji socijalna distanca prema Romima čak i među samim Romima. Postotci neprihvatanja Roma, dakako, poprilično su manji nego kod neromske populacije, ali ipak obuhvaćaju i gotovo jednu četvrtinu ispitane romske djece.

U poveznici s time Lewis (2007) tvrdi da su u nas, kada se govori o etničkim stereotipima u frazeologiji, najrašireniji i tvorbeno najmotiviraniji izričaji oni o Romima. Leksemi Cigan(in) i Ciganka u hrvatskome se jeziku često javljaju kao dio frazema: *imati čega kao Ciganka meda, smijati se čemu kao Ciganin bijelom kruhu, lagati kao Cigan, smrdjeti kao Cigan, biti crn kao Cigan, odnositi se prema komu kao prema crnom Ciganinu*; u sintagmama idiomatskoga karaktera: *ciganska posla, ciganska godina, cigansko ponašanje, ciganska duša*; u izvedenicama: *ciganiti (se), ciganija, ciganluk, cigančiti* ili u poslovicama: *Svaki Cigo svoga konja hvali*. Zaključuje time Lewis da su etnički stereotipi veoma postojani u vremenu i čini se nemogućim dokinuti ih. Međutim, osvješćivanjem pojavljivanja istih u društvu došlo bi se do aktualiziranja njihova statusa (Lewis, 2007).

Novak je u *Ciganinu* pomno stvarao karakterizacije likova inspiriran aktualnim događanjima u zemlji i svijetu. U to vrijeme Mosul i Calais spadaju u medijski najizloženije topoe u kontekstu rata u Siriji i tzv. izbjegličke krize. Tako se Nuzat, Kurd iz Mosula kojega upoznajemo kroz njegove priče o putu na Zapad, javlja kao onaj prema kojemu su izraženi jasni stereotipi i predrasude, ali i kao onaj koji sam karakteristike pojedinca generalizira pridružujući im negativne vrijednosti. Iako naoko nevažna, Nuzatova je priča itekako bitna jer se isprepliće s onima iz međimurske sredine. Kako kažu pojedini autori, ova je tema islamskih izbjeglica dodatno narušila ionako već različitostima prilično opterećenu mikrosredinu (Kolar, 2016). Nuzat se, baš kao i Sandi u svom okruženju, u Iraku

počeo osjećati nesigurno: „Odjednom više nisam bio Maslavi, niti sam bio musliman, niti sam bio zidar koji je položio barem jednu ciglu u većini ulica istočnoga Mosula. Odjednom sam bio prije svega Kurd¹². To je značilo da sam u nevolji“ (Novak 2017: 24). Nakon nagovaranja okoline na bijeg u Europu, Nuzat je prihvatio trenutno stanje stvari. Kada je, najzad, u Sabloščaku uhvaćen od strane policajaca ispitivali su ga i željeli doznati što više o njemu: „Trideset i pet mu je godina. Zidar, kaže, a radi i u muzeju. To ne treba uzeti kao činjenicu. Oni lažu da bi lakše dobili azil. Predstavljaju se kao doktori, arhitekti, fizičari“ (Novak 2017: 22). Tumačenjem onoga što je Nuzat odgovarao, prevoditelj je često zauzimao osobni stav prema rečenom. Tako naziva Nuzata lažljivcem koji se pogrešno predstavlja samo da bi dobio azil. Takav generalizirani stav o imigrantima-lažljivcima prenosi i u daljnju konverzaciju s policajcem. Nuzat je neshvaćen, sam i uplašen i naposljetku se slomi. Prevoditelj ga ponovno kategorizira kao dio imigranatske grupe. Nuzat je, dakle, zaplakao i time postao 'slabić': „Kako su puni samosažaljenja. Postaju plačipičke čim ih uhvate“ (Novak 2017: 15). Time prevoditelj osobine koje je opazio samo kod ovog pripadnika grupe reflektira na sve članove te grupe i karakterizira ih kao 'plačipičke'. Prevoditelj i policajac postaju bešćutni, bez imalo razumijevanja za Nuzata želeći što prije otkriti počinitelja zločina, zanemarujući uz to pravu istinu.

S druge strane i sam Nuzat njeguje pojedine stereotipe nazivajući sebe i prijatelja Arapima shvaćajući to kao vrijeđanje: „Puno smo se smijali tog dana. U šali smo vrijeđali jedan drugoga da smo Arapi“ (Novak 2017: 75). Arapi i Kurdi nisu u dobrim odnosima već više od tisuću godina, a Nuzat je, želeći uvrijediti prijatelja koji (primorano) krade novac i hranu od drugih ljudi, sebe i njega nazvao 'pogrdnim' imenom – Arapi.

¹² „Kurdi su tradicionalno bili nomadski stočari ili sjedilački zemljoradnici. Nomadski su se Kurdi sa svojim stadima (ovce, koze) kretali između ljetnih i zimskih pašnjaka u zajednicama koje su se uglavnom sastojale od više srodnih obitelji. Manji dio Kurda i danas je zadržao nomadski način života.“, vidi više na *Kurd* prema <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34705>, 25. kolovoza 2018.

Što se tiče Sabolščanaca, oni vrlo rijetko govore o imigrantima. Ne žele prihvatiti da je Sabolščak jedna od imigrantskih stanica na putu za Europu. Radije zatvaraju oči pred istinom i puštaju Hamera da obavlja svoj posao: „Ljudi bi se bunili či bi znali ka so im smrdljifci blizu. Strah ih je virusov, kaj znaš kaj tej črni vrogi nosijo sobom, ka nešči bolnicu ali pošto ne zdigne v zrak, ka im crnec z Afrike ne pohupka kčer f kuruzi“ (Novak 2017: 349). Pitaju se: tko zna što ti crni vragovi nose u sebi? Govore da će dignuti bolnicu ili poštu u zrak ili napasti njihove kčeri. Time se stvara mišljenje o crnome kao o đavolskome i inferiornome, a heterostereotip je stvoren na osnovi rasnih razlika.

Tamnoputost zapinje za oko i Romima. Tompo rasistički progovara o izbjeglicama crne boje kože: „ONI SO ČRNI JER JE V AFRIKE JAKO SUNCE. (...) NEMAJO SE DE SKRITI JER NEGA LISTJA PO DREVAJ“ (Novak 2017: 352). Tim primjerom zaključujemo dio koji progovara o stereotipima prema imigrantima, i to posebno prema Kurdima, ali i dio o rasnim stereotipima.

Druga aktualnost koja je imala utjecaj na roman tiče se Hrvatske koja je posljednjih godina obilježena početkom lokalne krize u Međimurju prouzrokovanom getoizacijom tamošnje romske zajednice (Kreho, 2017), što se spominje i u samom romanu: „U Preslavcu su se iz cijeloga jednog dijela iselili Hrvati, a novinar jednih velikih primorskih dnevnih novina jedva je dočekaio onda taj dio nazvati romskim getom i napisati da još fale zid i žica. Nije spomenuo da romska djeca ondje hodaju s noževima u školu i da je škola morala angažirati zaštitare. Sabolščanci su se prije pola godine još smijali tome, ali sada im je prisjelo“ (Novak 2017: 83-84). Stereotipi o Romima zasnovani su na generalizaciji i stvaranju metonimija. Ti su stereotipi homogenizirali populaciju na koju se odnose i kazuju: „Kad je jedan Rom kriv – svi su Romi krivi“ (Hancock, 2002, 104, prema Šlezak i Šakaja, 2012).

O aktualnom stanju o međuljudskim odnosima Milena kazuje da „Sabolščanci znaju ljude iz Dola, neke i po imenu. Ali miješanja među nama nikada nije bilo. Doduše, osim mog slučaja, i osim nekoliko Sabolščanki, iz

problematičnih obitelji. (...) Vidiš ih na putu za smetlište, pljuskuju svoju djecu, čupaju ih iz njihovih igara bez igračaka, negdje u blizini hrđavih olupina auta. Za njih povratka nema, one su za nas postale nešto još gore od... Za nas, za nas. Kako su odvratne moje riječi“ (Novak 2017: 18). Milena je, dakle, svjesna da Romkinje svrstava u grupu 'one', koja je pak lošija od grupe 'mi'. Te 'one' karakterizirane su kao loše majke, prljave, zle. Romkinje i Romi su za Sabolščance uvijek bili 'oni' s druge strane zakona, 'oni' koji su od njih različiti i po nečemu njima odbojni: „Sandijevi su za nas s te krive strane, shvatila sam. Od svega dobrog i lijepog dijeli ih riječ koja kaže da nisu sasvim vrijedni toga. Upozorava da u svojoj srži... možda skrivaju i potpunu suprotnost“ (Novak 2017: 69). Razlika mi – oni ponajviše je došla do izražaja u dijelu gdje se spominju riječi pjesme srpskoga pjevača Ljube Aličića: „Ide ovako: *Ako smeta tvome ocu / ako kaže kako grešiš / ti mu reci dušo moja / Ciganin je, ali najljepši.*“ (Novak 2017: 68-69), pri čemu Milena navodi: „Nije mene ubola ni riječ „Cigan“ ni riječ „najljepši“. Ova između, ova prokleta, „ali“. To je riječ uljez, to je zla riječ. Ne smije joj biti mjesto u rečenicama o ljudima. Ako si s krive strane te riječi, ona te zauvijek dijeli od dobrih slika, shvaćaš“ (Novak 2017: 69). Razlike mi – oni su takve da grupa 'mi' uvijek ima pozitivne karakteristike, a grupa 'oni' karakterizirana je negativnim osobinama pojedinaca. Sama Milena objašnjava da su pojedini stvoreni heterostereotipi toliko ukorijenjeni da ako se jednom nalaziš s krive strane riječi 'ali', ako pripadaš 'njima', a ne 'nama' to te zauvijek dijeli od stvaranja pozitivnih heteropredodžbi.

Milena je iskreno progovarala i o tome koliko su njena očekivanja bila različita od onoga što se događalo u stvarnosti: „Čula sam jednim uhom ono što je doista govorio, a drugim ono što sam očekivala da kaže jedan Ciganin. I obraćala se ovom drugom“ (Novak 2017: 43). Sandi je poznavao etničke stereotipe vezane uz Rome. Romi krađu, pljačkaju, psuju: „U njegovom sam pogledu pročitala: ne misliš valjda da ću te opljačkati“ (Novak 2017: 44). Htio je pokazati da je on drugačiji i da nisu svi Romi lopovi. Međutim, čak i susjedi i

poznanice samo ukazuju na to kako bi ih Sandi mogao pokrasti: „Milena, prosim te, Cigana se čim prije rejši. Toti sam gledijo de bodo kaj fkrali“ (Novak 2017: 53). Milena shvaća da se ovi etnički heterostereotipi promiču kroz medije, da se o njima govori na ulici: „Sve se nekako svodilo na to da su bezobrazni-lijeni-nezahvalni, da krađu, ne plaćaju poreze, da za njih ne vrijede ista pravila, da ih država i policija štite dok maltretiraju Hrvate. Ukratko, da se ne drže kriterija koje jedva da itko od nas uspijeva ispuniti, makar su po nama krojeni“ (Novak 2017: 54). Sabolščanska predodžba o Romima uključivala je sve njihove negativne karakteristike pokazujući time da postoji socijalna distanca prema Romima.

Između Sabloščanaca i Roma u Bukovu Dolu došlo je do sukoba u kojem žene ponovno repliciraju stereotip o Romima kao prljavcima i pijanicama: „Neki tvrde da je vikala kako je dosta toga da Cigani samo loču i kote se kao štakori.“ (Novak 2017: 19). Međusobno su upadali jedni drugima u selo, potukli se, razbili ponešto i vikali u sav glas: „Prekprokleta ciganska gamad. Postrejlati“ (Novak 2017: 19). Uz to, Sabolščanci su Rome zvali Ciganima u želji da stvore što veću međusobnu razliku: „Sada svi ponavljaju kako je to strašno uvredljivo, kao da će nestati sav bijes kad se svi lijepo složimo da ih se treba zvati Romima. A ti znaš da bi barem meni trebalo biti svejedno, ja ionako ne mislim ništa loše o njima“ (Novak 2017: 17). Bilo ih je strah što su Romi prešli 'granicu', što su došli u Sabolščak: „To nije bila romantika, jebote, oni su nam bili tu na par kilometara i bili su nam problem. Pusti urbane korektne priče iz daljine, problem su kako god da okreneš“ (Novak 2017: 65).

Jedan je heterostereotip¹³ Hrvata prema Romima u Sandijevoj svijesti zapravo postao autostereotipom: „Htjela sam napisati da se Cigani samo žale, ali je to napisao on. „Znate ka ovi moji odma tuzijo“ (Novak 2017: 66). Romi su prikazani na način da su svedeni na samo jednu ulogu, a to je konstantno jadikovanje i tužakanje.

¹³ Heterostereotipi podrazumijevaju percepciju članova neke druge grupe, a autostereotipi se odnose na percepciju vlastite grupe.

Prije no što je upoznao Sandija, Japica je glasno izjavio svoje viđenje grupacije Roma: „Goni se, prekprokleti Cigan. Smetje smrdljivo lopovsko“ (Novak 2017: 66). Heterostereotip koji se uglavnom pojavljuje u svijesti svih Sabolščanaca prikazuje Rome kao *smrdljive kradljivce*. Ta se negativna slika tijekom vremena proširila iskazivanjem još pokojih negativnih karakteristika: „O Ciganima se počelo govoriti kao o štakorima. Brzo se razmnožavaju, jedu sve, šire zaraze, ne pitaju kamo smiju ući. Napadaju bez odgode. S njima se ne možeš dogovoriti“ (Novak 2017: 98). Žene su govorile „da neće Cigana jer oni samo znaju tući žene, piti i praviti djecu“ (Novak 2017: 267). Međutim, Padolek je osvijestio stereotipno prikazivanje Roma, kako u medijima, tako i u međusobnim razgovorima Sabolščanaca: „Kao da je jedino što Romi rade na ovome svijet – umiru lošim smrtima i veselo pjevaju tužne pjesme. A jedino što svi drugi žele jest pomoći im u tome“ (Novak 2017: 179). Prikazom unutrašnjeg svijeta grupe Roma, Novakovi pripovjedači, Sandi i Milena, te stereotipe nastoje uništiti i reći: nisu svi Romi jednaki, ne možemo generalizirati.

Predrasude Roma prema Hrvatima vidljive su iz Sandijeva ponašanja koje opisuje Milena: „On pak je imitirao i ismijavao Hrvate, kako glumataju, kako su stalno nešto ozbiljni i pametni. (...) Ovo je odvratno što ću reći. Kao da je patio što ne može prestati biti Rom“ (Novak 2017: 86). Milena, dakle, zamjećuje da je Sandi toliko želio postati dio druge, hrvatske zajednice da je pomalo patio što to nije bilo moguće.

Ironični ispad Sabolščanaca prema dolascima Sandija u Sabolščak, na 'njihov teritorij': „Super, ako nešči kole decu negdi drugdi, more živiti pri nas, dobro nam došel, prijatel!“ (Novak 2017: 99). Stereotip je vidljiv: Romi su svadljivi i tuku djecu. Takav je stereotip potvrđen i među hrvatskim stanovništvom istraživanjem iz 1996. godine, pri čemu su Romi najčešće karakterizirani kao prevaranti, snalažljivi i svadljivi (Hrvatić, 2004). U romanu, Hamer ima takav sklop u glavi koji s jedne strane uvažava Sandija, a s druge strane da nesvjesno ga stavlja u pretinac s ostalim Romima i onda ih sve zajedno

želi 'staviti na njihovo mjesto': „Hodi, idemo. Se bo vredno. Ajde, nej ti je tu mesto“ (Novak 2017: 101). Time se potvrđuje socijalna distanca prema Romima i predodžba o Romima kao manje vrijednoj i hijerarhijski niže rangiranoj zajednici. Koliko su stereotipi o hijerarhiji urezani u svijest čovjeka jasno je pri izjavi Sabolčšanaca: „Nišči si je nej krijv ka je rođeni kak Cigan. Bitno je ka si človik na mesti“ (Novak 2017: 131). Oni koji su, dakle, rođeni kao Romi moraju s time živjeti, moraju znati da su dio te klase. Kada policajci ispituju Sabolčšance u potrazi za novim informacijama o zločinu koji se dogodio u šumi i u kojemu su stradala dva Roma, mještani, govoreći o Sandiju, iskazuju stereotipe o Romima: „On je Cigan, ali je bil normalan, no“ (Novak 2017: 156). Za njih, dakle, Romi nisu 'normalni' jer ne pripadaju njihovoj grupaciji. Milena se sarkazmom borila protiv stereotipa o Romima štiteći Sandija kao dio te grupacije: „Kad sam joj rekla da to radimo bez kondoma, gađenje je preuzelo. Negdje u podsvijesti, oni nam nose bolest. Mogu nas oploditi, zbog njih postajemo nešto drugo“ (Novak 2017: 132). O stereotipu prema kojem muškarci u romskim zajednicama često tuku žene također je bilo riječi pri sukobu Sabolčšanaca i Roma: „Je, vam Ciganam je plusnuti žejsko kak dober den, nej?“ (Novak 2017: 281). Taj se stereotip zapravo više i ne može nazivati stereotipom jer ga je Sandi potvrdio: „Oko podneva se bude, u sumrak su pijani, tuku djecu, u ponoć počinje dan, tuku žene“ (Novak 2017: 169).

Stereotip o tome da su svi Romi neuki i neškolorani objašnjava Sandi u svojoj izjavi: „Čude se ljudi zašto Cigani svoju djecu ne tjeraju da ostanu u školi. Da se ne sramote, Japica. Jer tamo su svi bolji od njih, više znaju, imaju bolje stvari“ (Novak 2017: 201). Spomenuti 'ljudi' su zapravo Sabolčšanci koji misle da Romi ne mogu naučiti pojedino zanimanje, ali tome nije tako. Iz prve ruke doznajemo da Romi svoju djecu ne mogu školovati jer se srame – u školi se razlike vide još jasnije: svi imaju bolje stvari i više potpore za završiti školu nego Romi. Sandiju je jasno da razlika nije ponajprije u boji kose ili kože, već u marljivosti i radišnosti: „Razlika između nas i bijele djece nije bila ni kosa, ni

koža, niti što nosimo na sebi. (...) Ponavljanje, to je razlika. Mi ga nemamo“ (Novak 2017: 202). O stereotipu o Romima kao siromašnima, lijenima, namjerno nezaposlenima ponovno progovara Sandi: „...ljudi misle da bi svi Romi trebali biti siromašni. A nisu svi, neki rade, neki si uštede, neki stave na stranu, pa to nije ilegalno, što od nas nema rad peneze...“ (Novak 2017: 235). Sandi nam ukratko prenosi informacije o životu unutar romske zajednice i time pobija stereotipe koji su dani u romanu.

Kod Hrvata je Sandi zamijetio da imaju zajedničku povijest koje se, kad je potrebno, prisjećaju. Romi nemaju zajedničko sjećanje, njihova povijest je stara koliko se najstariji čovjek u selu sjeća: „Kad Hrvati ne znaju što bi, sjete se viteza koji je bio hrabar ili nekoga tko je uspio u životu. Mi se sjetiti možemo jedino priče o tome kako je netko bio dobar, a imo jako puno nesreće, ali osto dobar“ (Novak 2017: 202). Sandi to vidi kao jedan od uzroka njihove svadljivosti i ogorčenosti. Zapravo je riječ o začaranom krugu: Romi ne školuju djecu koja potom ne zapisuju njihovu povijest pa ta povijest ne dolazi u udžbenike i knjige, kako je to slučaj kod spomenutih Hrvata.

Veselu crtu u ličnosti Roma koja je dio pozitivnoga heterostereotipa o Romima Plančić pogrešno tumači kao dio njihova poremećaja: „Gle, trećina Roma koje sam ja tamo vidio mogli bi proći pod neku klasifikaciju poremećaja. Svi su nekakva mješavina izobličenog i veselog“ (Novak 2017: 211). Takvo je shvaćanje osuđeno od strane drugih policajaca i smatra se nazadnim i suviše tradicionalnim. Kako je ranije spomenuto, Romi su u istraživanjima koja su se provodila u Hrvatskoj i drugdje vrlo često bili karakterizirani kao veseljaci i to se pripisivalo pozitivnim hetero- i autostereotipima.

Sandi uočava razlike među Hrvatima. Smatra da su oni najsiromašniji živjeli u strahu da će ih Romi preskočiti na društvenoj ljestvici moći, i da su ih zbog toga mrzili: „Znaš, najviše su nas Cigane mrzili ovi iz siromašnih obitelji hrvatskih. Bojali su se da ću jednog dana preskočiti Cigane kod glavne ceste i doseliti ravno k njima, pa onda i njih preskočiti“ (Novak 2017: 220). Hrvati su,

dakle, živjeli u strahu zbog određenih heterostereotipa koji su se ukorijenili u svijesti stanovnika okolnih sela.

Da se samo svađom ne može riješiti probleme, Sandi pridružuje sljedećem shvaćanju: „Bijeli misle da svađom rješavaju probleme, nama je svađa igra. Mi probleme rješavamo tučom“ (Novak 2017: 203). Romi na svađu ne gledaju isto kao Hrvati pa stoga i drugačije shvaćaju međusobne odnose. Hrvati vide Rome kao osobe sklone tučnjavi, a to je zapravo njihov način rješavanja problema, koji se razlikuje od načina rješavanja problema kod Hrvata. To bi se, dakle, moglo pripisati kulturološkim razlikama, a ne karakterizirati ih kao 'nenormalne'.

Dva su stereotipa izrijekom spomenuta u Sandijevu iskazu o školskim danima. Prvi se tiče uvriježenog mišljenja da će Romi sudjelovati u svakoj borbi jer su jači i jer misle da se tako rješavaju problemi, a drugi se tiče sagledavanja Hrvata iz perspektive Roma pri čemu oni uvijek moraju biti ti koji su pametniji: „...i onda bi mogli dokazati da svi jednako vrijedimo. Ali da Romi stalno ne pokazuju kako su jači, a Hrvati kako su pametniji. Nego da i neki Hrvat može biti jak, a neki Rom pametan“ (Novak 2017: 241). Kako kaže sam Sandi, pisao je ono što je trebalo, ono što je svatko htio čuti – pisao je o želji za jednakosti.

Prvo prihvaćanje od strane Sabolščanaca Sandi je doživio pri odlasku na praksu kod lokalnoga automehaničara: „Nije ni trepuno kad je vidio da sam Cigan. Uzeo me na praksu, nije više spominjo da ne treba nikoga“ (Novak 2017: 275). On ga je prihvatio i tako mu otvorio vrata u drugi svijet – u svijet 'bijelih'. Ono što je Sandi zamijetio je da Hrvati kada žele nekoga poniziti kažu Cigan: „Hrvati kažu „Cigan“ kada žele uvrijediti, a to je isto kao da te udario“ (Novak 2017: 277). Njega to povrjeđuje, želi promijeniti uporabu riječi Cigan kao nečega pogrdnoga.

Da se i u medijima šire ustaljene slike o etničkim manjinama doznajemo iz reportaže: „I Rome so ljude. Nitko nije krif što se rodio ko Rom“ (Novak 2017: 259). Sandi iz svoje perspektive prepričava događaje u kojima su razni novinari i istraživači dolazili u Bukov Dol. Pitali su ih koji su njihovi običaji, a njihov je

običaj da uvijek naprave što im se kaže: „Gledali su ravno u naše prave običaje. Mi napravimo što god treba. To je običaj“ (Novak 2017: 262). Padolek iznosi još jedan stereotip o Romima, i to onaj koji se tiče nepovjerenja u sve što oni rade: „Evo, reko sem i Marjano, meni si se skozo kak fajn dičker. Imam povjerenja v tebe. Kaj da si Hrvat, majke mi“ (Novak 2017: 358). S druge strane, Padolek Hrvate doživljava kao one u koje se može imati povjerenja, koji su pouzdani, a taj se autostereotip kasnije razara pojedinim postupcima ostalih policajaca.

Milenino je pak mišljenje bilo da je Sandi hrabar i da misli da se može usprotiviti povicima i udarcima od strane Sabolščanaca jer su ga, kako je ranije navedeno, oni prihvatili. Tomu nije bilo tako. Sandi je u Sabolščak dolazio jer su ga u Đinju čekali još veći problemi: „Jednom je rekla da je ponosna na mene jer se ne bojim dolaziti u Sabolščak, a Cigan sam. Hrabar, rekla je, a ja nisam reko da nisam“ (Novak 2017: 295). Kasnije, kako doznajemo iz Sandijeva pripovijedanja, Milena postaje sve više skeptična prema poslu kojega Sandi obavlja i počinje joj smetati što on želi biti poput Sabolščanaca: „Pitam: što ti smeta, a ona kaže da pokušavam biti Hrvat, oblačim se kao oni, sad već i govorim kao oni“ (Novak 2017: 335). Hamer je Sandiju dao do znanja da ga radišnost i marljivost razlikuje od ostalih Roma. Time je potvrdio postojanje stereotipa o Romima kao neradnicima i lijenčinama: „Meni ne smetaš. Nej si kak drugi Cigani. Očeš delati, to je dobro. Nikomo ne bi moro smetati či si v redu i ne delaš probleme“ (Novak 2017: 312).

Sabolščanci primjećuju da ih novinari u medijima nazivaju Neromi. Ne slažu se s tim nazivom, smatraju da je uvredljiv: „Već niti ne znajo napisati kaj smo. Pišejo Romi i Neromi. Sem jo nej nekši nerom. Kaj ve nesmimo već biti Hrvati, zato ka so Cigani tak jadni i bogi?“ (Novak 2017: 306). Plančić je ljut što se Rome prikazuje kao žrtve, a on kao bijeli zaposleni muškarac ne bi trebao ni mogao biti žrtva u policijskom poslu: „Da, žrtva. Ili ja kao bijeli hetero muškarac ne mogu biti žrtva? Moj bi život trebao biti čista ekstaza, znam“ (Novak 2017: 294).

U romanu se na nekoliko mjesta spominju i slike Europe iz perspektive Nuzata i Azada. Na put prema obećanoj zemlji obojica kreću s određenim slikama mjesta na koja će doći: „Stavio je i krpu kojom će čistiti cipele. Trese se od smijeha i kašlja. Pazi što je čovjeka brinulo. U Francuskoj svi imaju čiste cipele“ (Novak 2017: 33).

Sliku Europe kao obećanog kontinenta Azad i Nuzat sazidali su od tuđih priča i zapisa iz medija: „Mijenjamo temu, govorimo kako je loše u Europi. Malo on, malo ja. (...) Ja njemu kako Ramazan muslimanima na Zapadu sve više slični na Božić, pripitomili su ih. On meni kako ne može shvatiti da se tamo ljudi ljube s psima, spavaju s njima u krevetu. Psi su im zamjena za djecu. Nesretni su i žive neispunjene živote. Ja njemu da zato piju, i muški i žene“ (Novak 2017: 35). Europljani su čas ovakvi, čas onakvi, ali povrh svega nesretni. Zaključuje Nuzat: „Tko nas je slušao, znao je da nemamo pojma kamo idemo“ (Novak 2017: 35).

Javlja se nekoliko stereotipa o Hrvatima koje nauči i u svijesti zadrži svako dijete iz Bukova Dola: „Hrvati su varalice, sto puta su prevarili, opasni su bijeli, hoće zajebati, neće takav pomoći a da ne izvuče za sebe, svi to znaju. Što ljepše ti bijeli govori, veće zlo sprema“ (Novak 2017: 170). Ti su heterostereotipi prenijeti s prethodnih generacija i zadržani još i danas. Autostereotip o Hrvatima kao svojevrsni zaključak koji iznosi Bule progovara o Hrvatima kao o zlopamtilima i o Hrvatima kao kukavicama: „Ajmo još jednom dokazati ili kakvi smo samo vječni fašisti, ili pak kakve su Hrvati samo vječne pičke koje se od svih živih daju šamarati“ (Novak 2017: 180).

Sandi je zamjećivao da su djeca Sabolščanaca u različitoj poziciji od romske djece. Postoji određena slika u njegovoj glavi koja upućuje na to da Sabolščanci uvijek imaju isplaniran život za svoju djecu, čak i dok su ona još vrlo mala: „Forda je većinom vozila Hamerova žena, njihove dvije curice u njemu, ne ples ili odbojku ili kamo već idu ta bijela djeca“ (Novak 2017: 312).

Pri Sandijevu iznošenju osjećaja prema Mileni on spominje sve 'ladice' koje ima u svijesti, odnosno sve slike koje je stvorio i koje izlaze na površinu: „Nije spadala ni u jednu ladicu u koju sam je nesvjesno strpao čim sam čuo za nju. Nije neka razočarana alapača koja mora svima pokazati kako su u krivu. Nije ni etno-treba, spasiteljica s krivnjom bijele žene. Niti je ružna“ (Novak 2017: 167). Sandi je htio upoznati Milenu, a ne joj odmah pridruživati etikete. Romi pak Hrvate vide kao nepouzidane susjede kojima nije stalo do njih: „Pola sela galamilo kako oduvijek znamo da bijelima ne treba vjerovati, kako im treba uzeti, nek ih djeca sve opljačkaju“ (Novak 2017: 281).

6.3. Klasni stereotipi

Kako piše Dinko Kreho (2017), u romanu *Ciganin, ali najljepši* umjesto „homogene 'romske zajednice', koja živi vlastitim 'načinom života', sa svojim 'običajima', kako bi izgledala predodžba iz multikulturalističkog imaginarija, spomenuta se populacija (...) pojavljuje kao rascijepljena brojnim unutarnjim sukobima, podjelama, razlikama i hijerarhijama“¹⁴, aludirajući time na postojanje triju klasa Roma u samom Bukovu Dolu: oni iz plitkog, oni iz Nazmesa i oni iz Globokog. Romi iz Globokog, odnosno dubokog, pripadaju dnu društvene ljestvice, a karakterizirani su kao „oni koji nemaju ništa, svima dužni, u kasama od blata i trstike, na zemljanim podovima“ (Novak 2017: 184-185). Osim što žive u težim uvjetima od ostalih dviju klasa Roma, oni se od njih razlikuju i ponašanjem. I sam Sandi, kada preuzme pripovjedačevu palicu, potvrđuje da „mi iz Globokog, kad smo dobri, dobri smo kao kruh, kad smo zli, zli smo do kosti“ (Novak 2017: 185). Razlike među klasama Roma očite su iz opisa njihova života: „Vidio si, u plitkom se ima. To mercedes, to dva audija, pasata dva. Muški su tamo debeli, puno jedu, a malo rade, znači puno imaju“ (Novak 2017: 171). Ljubomora među klasama stalni je razlog međusobnih svađa. Klasni stereotip uočen je pri razgovoru Roma iz plitkoga i Roma iz Globokog pri čemu uvijek nastradaju ovi s niže razine društvene ljestvice: „...vi ste krivi u Globokom jer ste prljavi“ (Novak 2017: 195). O prelasku iz jedne klase u drugu nije bilo govora: „Kod nas ostaješ gdje ti je mjesto, ni makac. Najbogatiji opet uz cestu, ostali u red iza njih, na kraju opet neko novo Globoko“ (Novak 2017: 172). Sandiju je smetalo što je dio Globokoga, nadao se boljem životu u Sabolščaku gdje bi ga od strane tamošnjih stanovnika napokon dočekale pozitivne heteropredodžbe: „...jer znaš da ima barem sto ljudi koji u glavi više nemaju da si Sandokan Sandi Ignac,

¹⁴ Pribavljeno na <http://booksa.hr/kolumne/kritike/umijece-ali-bez-magije>, 7. kolovoza 2018.

Cigan. Ne Cigan nego Cigan iz Đinjca. Ne iz Đinjca, nego črni Cigan iz Globokoga“ (Novak 2017: 335).

Uspoređujući rad Mirne Sindičić Sabljo (2011) koja analizira predodžbe sela u svijesti likova u romanu *Zimsko ljetovanje* Vladana Desnice s izdvojenim stereotipima iz *Ciganina* daje se zaključiti da postoje poneke zajedničke točke: „Zadrani prema Smiljevčanima zauzimaju superioran stav te uspostavljaju odnos napredne i nazadne kulture“ (Sindičić Sabljo 2011: 131), isto kao što to čine Sabolščanci prema stanovnicima Bukova Dola. Otvara se tim pitanjem druga društvena ljestvica po kojoj stanovnici Bukova Dola pripadaju dnu, Sabolščanci sredini, a stanovnici većih (okolnih) gradova i sela vrhu ove vrste klasifikacije. Sliku Sabolščanaca najlakše je iščitati iz Milenina popisivanja njihovih karakteristika, pri čemu možemo govoriti o stvaranju autostereotipa¹⁵: „Kakvi smo? Šutljivi, odmjereni. Sabolščanci su ovima iz okolnih sela čudni. Sabolščanci, hehe. Sabolščanci, hehe. Tako govore. Čudno ozbiljni. I ne pozdravljamo se normalno. (...) Cijelih života nadigravamo se jedni s drugima, a gubi onaj tko se prvi nasmije. Dosad nema pobjednika. Što još? Skrivamo dobrotu. (...) I, možda najbitnije, nismo si svi zdoora, ali držimo se skupa“ (Novak 2017: 18). Potpuniju sliku Sabolščanaca daje se iščitati iz opisa međusobnih odnosa: „U pritvoru nije htio odati ostale pa je policija cijeli tjedan obilazila njegove prijatelje i bratiće. Neuspješno. Sabolščanci odlično čuvaju tajne“ (Novak 2017: 21). Osim što dobro čuvaju tajne, za Sabolščance se kaže da su hladni: „Z mene ne boš nikaj zvekla – kaže hladno. Sabolščanka“ (Novak 2017: 285).

Međutim, ti isti Sabolščanci iskazuju predrasudne stavove prema drugim etničkim skupinama, pogotovo prema Romima: „Z Bukovoga Dola – reče brat. –

¹⁵ Šiber (1988) kazuje da se pri prosudbi karakteristika svoje grupe odabiru pretežno pozitivne osobine, što indicira izraziti grupocentrizam i prikazuje vlastitu grupu kao referentni pozitivni pol prema drugim grupama.

Ali to je dober dečko, nej kak ovi drugi Cigani“ (Novak 2017: 31). Osumnjičeni su za ubojstvo Roma baš zbog poznavanja heterostereotipa prema njima: „Ako mene pitate, nišči z Sabolščaka je to nej napravio. – A kako vi to znate? Nije baš da tamo obožavate Rome“ (Novak 2017: 256). Međutim, Sabolščanci smatraju da je to samo policajčevo viđenje problema. Njihovim riječima opisano je kako policajci koji su došli iz Zagreba rješavati slučaj vide njihove predodžbe o Romima: „Ka mi v Sabolščako nemamo radi Cigane. Vi mislite ka so oni črni i drugačiše govorijo, i zato ih mi nemamo radi. A to nema nikše veze s tem“ (Novak 2017: 256). Neprihvatanje Roma, dakle, nema nikakve veze s njihovom bojom kože i načinom govora. Oni samo žele živjeti sami, u miru: „Spominjalo se kako su negdje u donjem Međimurju imali problem s Ciganima, odjednom se pravili jaki, provocirali na cesti, u trgovini krali i ne skrivajući. Pa su dečki iz sela skupili i podrapali nekoliko rebara, poispadalo par zubi i riješili stvar na neko vrijeme. Tak bumo i mi morali“ (Novak 2017: 65-66). Sandi zna za heterostereotipe Sabolščanaca prema Romima, ali ih izrijeком pobija: „Vaši vide Cigane kao ljude bez časti. Japica moj, kod nas je baš sve pitanje časti“ (Novak 2017: 185).

Pojedinci iz sela bijesni su zbog trenutnog stanja stvari: „Ja bom nekomo lampo spotro. Pa kaj bomo se mi stalno delali helavi? Ka se nekomo ne zamejrimo, onak, praf međimurski – brujao je pijani Imbrin glas“ (Novak 2017: 19). Ne žele da Romi više ulaze u njihovo selo: „Zakaj ih je tuliko pri nas, ha? Zato kaj smo mi stiha. Dalmatinec batino zeme, mi pa sam gledimo ka im se ne zamerimo“ (Novak 2017: 83). Dva su stereotipa prikazana u ovoj rečenici. Prvi se tiče autostereotipiziranja samih Sabolščanaca i posredno i Međimuraca: oni se nikako ne žele nikome zamjeriti pa samo stoje sa strane i šute. Drugi se tiče Dalmatinaca koji su u ovom primjeru uspoređeni sa Sabolščancima: dok su Dalmatinci grubijani i više nasilni, Sabolščanci su mirni i stoje po strani.

S druge strane, javljaju se i stereotipi Roma o Međimurcima: „Možeš misliti kako je Međimurcima, koji se samo nečejo nikomo zameriti, gledati ljude koji si

onako drsko i bezbrižno zatvaraju vrata po vrata zauvijek. I neprestano dokazuju da se život nastavlja kada prijeđeš svaku zamišljenu granicu. Oni kažu što žele, uzmu što mogu, ne boje se ni pada ni glasnog zvuka, a mi postajemo sve gorči i bolesniji. I bojimo ih se. (...) Ali ponajprije zato što su unatoč svemu slični nama“ (Novak 2017: 17). Sandi je svjestan da postoje razlike: „Nismo isti, pazi, nemoj me krivo shvatiti. Ali najveća razlika nije nešto što se vidi, nego je u stvarima koje skrivamo“ (Novak 2017: 17), ali je željan prijeći preko tih razlika i izbrisati granicu 'mi' – 'oni'. Međutim, i nakon što se malo smiri stanje u Sabolščaku, poneka sitnica izbaci stanovnike iz takta. Nazivaju Rome kradljivim Ciganima: „I čuješ u daljini: da vam materina kradliva ciganska, se vas treba postrelati, davo sem vam i peneze i kruha, či bi bog dal ka bi pocrkali“ (Novak 2017: 248). Sabolščanci nisu spremni na brisanje nevidljivih granica 'mi' – 'oni'.

Sandi, prepričavanjem zgrade o odlasku na rođendan dječaku iz Sabolščaka, jasno daje do znanja da shvaća podjelu na dva svijeta: romski i ne-romski svijet: „Oni se ne svađaju, ne tuku se, paze da se ne zamjere bezveze, oni idu spavati i dižu se. (...) Oni su čisti, mi smo prokleti, eto tako sam mislio, a znao sam da ne smijem“ (Novak 2017: 204). Nakon što mu otac objasni: „...samo ima da se paziš. Za njih budeš uvijek manje vrijedan“ (Novak 2017: 205), Sandi mu na to odgovara: „Zakaj mi nemremo bit kao oni?“ (Novak 2017: 205). Ponovno je prisutna Sandijeva želja da se granice između tih dvaju svjetova zanemare. Konstantno razdvajanje svjetova razvidno je i u Sandijevu iskazu o viđenju veze s Milenom: „Ne spada ona k nama, kaže Albina. Ali ne spadam ni ja svojim, ni ona svojim. Zato pripadamo skupa, mislim si i gorim“ (Novak 2017: 283). Sandi je bio prihvaćen od strane Hamera i ostalih, ali samo prividno, dok im je služio za unosan posao: „Bilo mi je žal dičkera. Ali nej to bitno. Jo sem nigdor nej gledo što je Cigan ali pa naš. Dičker je vrejden, sposoben“ (Novak 2017: 255). Hamer je bio svjestan da mu radnik poput Sandija istinski treba da bi se posao obavljao bez većih problema, ali je isto tako znao da ga Sabolščanci neće prihvatiti, kao što ga ni on ne bi prihvatio da mu nije trebao za obavljanje kriminalnih poslova: „Znaš

ka to nejde sam tak, Sandi. Ljudi mislijo ka bo za tobom došlo još deset Cigani i naselilo se pri nas“ (Novak 2017: 330). Time je opravdao Sandijeve dolaske isključivo noću i zaštitio sebe i svoj posao od policijskih provjera.

Autostereotipi Međimuraca prema sebi samima tiču se njihova strpljenja i pucanja po šavovima nakon što dođe do zasićenja: „Na to se sve svelo: mi Međimurci imamo strašan kapacitet za gutanje govana, ali kad jednom puknemo, ide septički tsunami“ (Novak 2017: 83). Pozitivna autopredodžba, koja je već i ranije spomenuta, tiče se njihove smirenosti, ali ta smirenost dovodi do nakupljanja negativne energije i posredno do stvaranja negativne autopredodžbe o lošem reagiranju i eksploziji: svađi, vikanju, tučnjavi, zločinima.

Došlo je i do vrijeđanja gdje s jedne strane stoje zagrebački policajci koji su odbačeni od strane Međimuraca zbog svoje kajkavštine, na što su im uzvratili: „Ti se smiješ mom naglasku? Pa vi zvučite ko da je Mađar jebo Slovenca i ispalo govno progovorilo“ (Novak 2017: 288). Iz ovoga citata daje se iščitati netrpeljivost između lokalnih stanovnika i pridošlica iz Zagreba. Također Međimurje se prikazuje kao zaostali dio Hrvatske, kao nepoželjno mjesto za život: „Rekao je da je dva puta bio u Međimurju i da je to najzaostaliji dio Hrvatske“ (Novak 2017: 293). Ponovno se stvaraju novi hijerarhijski modeli: na samome vrhu stoje Zagrepčani, Međimurci su ispod njih, a na kraju dolaze Romi.

Pozitivan stereotip prema Sabolščaku i Sabolščancima iskazuje Sandi pri ispovijedanju Japici: „I gledam taj Sabolščak, Japica moj. Kakav je. Prekrasan. Tamo je mir, tamo sunce i tvrda zemlja i kao da je uvijek magla, a dobro se vidi. Nema se što skrivati, netko se trudi da mu život bude dobar i ne boji se nesreće“ (Novak 2017: 280). Takva se heteropredodžba u svijesti Sandija stvorila pri njegovoj velikoj želji da postane dio te zajednice. Primijetila je to i sama Milena: „Mislim da je htio izgledati kao Sabolščanci. Jednako je pljuckao u stranu, uzdisao i prolazio rukom iznad uha, prenemagao se kad ga netko nešto zamoli“ (Novak 2017: 131).

Iako navedeni stereotipi ne pripadaju klasičnoj klasnoj stereotipizaciji, ipak se radi o nekakvoj, već ranije objašnjenj, podjeli na društvene slojeve pri čemu Romi uvijek zauzimaju najniže mjesto. Na prethodnim stranicama pokazano je kako je funkcioniralo društveno uređenje u Sabolščaku i Bukovu Dolu, odnosno Đinju. O pravom klasnom sustavu bismo mogli govoriti unutar samoga Bukova Dola: podjela Roma na one u plitkom, one u Nazmesu i one u Globokom činila se dostatno razjašnjena u romanu¹⁶.

¹⁶ Romi iz Globokog, odnosno dubokog, pripadaju dnu društvene ljestvice, a karakterizirani su kao „oni koji nemaju ništa, svima dužni, u kasama od blata i trstike, na zemljanim podovima“ (Novak 2017: 184-185).

6.4. Stereotipi o pojedinim zanimanjima

U društvu se još uvijek javlja velik broj stereotipa prema određenim zanimanjima i profesijama, pri čemu prednjače retrogradni patrijarhalni stereotipi. Jedan od takvih je i onaj o policijskom poslu pri čemu je 'normalno' da isti obavljaju muškarci. Taj stereotip zapravo i nije u romanu izrijekom spomenut, ali se javljaju drugi stereotipi vezani uz policijsko zanimanje.

Ono čime se policajci u romanu (a pritom mislimo na Bulu, Padoleka i Plančića) bave jest stvaranje pozitivnije slike društva prema policijskom zanimanju. Naoko složni i hrabri, policajci međusobno otkrivaju svoje slabosti: „Mi nismo društvo, mi smo djeca koja se svađaju čiji je tata jači i čija je tetka veća žrtva. Nepomireni, bijesni, podijeljeni, prestrašeni, svako toliko užasnuti shvaćamo da smo braća, pa odlučujemo da bismo radije bili kopilad“ (Novak 2017: 177). Sami sebe smatraju skupinom kompleksaša: „Govorim ti da se jadaš tipu koji je sretan samo kad se izvuče iz nove jame govana. A dolaze u pravilnim razmacima. Ne bi te trebalo zanimati što ljudi poput mene misle o tebi. Murjaci su hrpa kompleksaša“ (Novak 2017: 95), ali prema javnosti i medijima žele pokazati baš suprotno. Sretni su kada se u novinama ruše ukorijenjeni stereotipi o policajcima kao glupavim nasilnicima: „Ali pisali su pozitivno. Nešto kao: evo novih lica naše policije. I kako smo ipak napredovali od balkanske paradržavice pa nemamo više milicajce siledžije, nego uglađene likove, surađujemo sa zajednicom i štojaznam. Intelektualci umjesto žandara, to su napisali pod fotkom“ (Novak 2017: 304-305). U vezi s tom željom prikazivanja i shvaćanja policajaca kao intelektualaca, još je jedan stereotip izrijekom spomenut: „Znaš da se policajce univerzalno smatra glupima. Po cijelom su svijetu ljudi nešto kiseli na njih. Tamo gdje ih ima, tortura je. Gdje ih nema, tamo je nebriga. Kad hoće popisati imigrante onda su fašisti. Kad Alžirci na kolodvoru u Kolnu siluju cure, onda: gdje su bili da im izbiju bubrege“ (Novak 2017: 305). Takav se stav o

policajcima posredno i neposredno uči kroz medije, zadržava se u svijesti i prenosi s generacije na generaciju.

Policijskim službenicima nije, dakako, dozvoljena konzumacija alkoholnih pića. Međutim, u javnosti postoji stereotip o policajcima kao ljubiteljima dobre kapljice kojega Bule pokušava opravdati, ali ga samim time i potvrđuje: „Ja sam siguran da je toliko alkosa među policajcima jer ne mogu podnijeti toliku količinu sranja od ljudi koje ispituju“ (Novak 2017: 239). On pokušava objasniti da je vrlo teško raditi s ljudima i da policijski posao nije nimalo lak¹⁷. Posredno opravdava time i svoje neprimjereni ponašanje za vrijeme istrage. Isto tako, Bule Plančiću predbacuje da je on jedan od onih koji ne žele obavljati posao već mu je samo stalo do toga kako će izgledati na televiziji: „Ne, Plančiću, ja tjeram samo one koji mi stoje na putu da pošteno odradim posao. Recimo, u ovom slučaju si to ti, kojemu je bitnije da bude maneken nego policajac“ (Novak 2017: 289). Naziva ga manekenom koji samo želi postati slavan, a da ga pritom ne zanima ishod istrage. Time se ponovno stavlja naglasak na vanjski izgled policajaca, a ne na intelekt i prihvaćanje policajaca kao intelektualaca.

Nadalje, u krčmi u Sabolščaku policajci doživljavaju neugodnost. Lokalni pivopija predbacuje im da sve što rade jest uhićivanje nedužnih: „Ve nas odmah uhapsi, tak to i inače rešavlete. Ne znajo koga jebati zato ka Cigani živijo ciganski, pa bodo nas šteri smo im najbliži – i pljune prema nama“ (Novak 2017: 305). Osim verbalno, napada ih i fizički zbog toga što misli da ne obavljaju dobro svoj posao. 'Policajci kao neradnici' također je slika u svijesti Sabolščanaca zbog vremenski dugoga trajanja istrage u kojoj se vrte oko jedne točke. Policajci žele da se istraga uspješno privede kraju, ali su ih polovični i neiskreni odgovori Sabolščanaca i Roma postavili pred zid. Nakon što neuspješno pretraže cijelo područje u nadi za dokazima, policajci bivaju sve ljuciji međusobno se optužujući: „Upravo si zaokružio područje kao od Finske do Grčke. Dokaz da su nama

¹⁷ Posljedice stresa se u policijskom poslu manifestiraju kao cinizam i sumnjičavost, emocionalno udaljavanje i povećanja agresivnost (Glavina i Vukosav, 2011).

policajcima sve nacionalnosti iste. Može biti prokleti čudnovati kljunaš, mi ćemo biti jednako neuspješni“ (Novak 2017: 308). Javljaju se pojedini autostereotipi koji uključuju sliku (o njima samima) 'policajci su glupi' i 'policajci su puni predrasuda'.

Među samim policajcima u romanu također ima izraženih stereotipa s obzirom na mjesto stanovanja i idiom kojim se služe. Tako sabolščanski policajac, kajkavac, policajce iz Zagreba proziva da se uvijek moraju praviti najpametnijima: „Niš ne bi reko da vas nisam upozoril. Ali vi purgeri morate biti najpametniši“ (Novak 2017: 212). Osim što uvijek moraju biti u pravu jer su 'najpametniji', zagrebačke policajce Padolek proziva i zbog jezika i načina govorenja: „Meni je baka išla na dijализo v Zagreb. Govorila mi je da purgeri govoriyo kaj da su prehlajeni, kroz nos, zatežejo kaj da ih je sila srat. Keej, gospooon, gospodičnaaa. Rekla je da puno govorite. Al ja isto ne bi ftihno da tak govorim. Odma zgledim pametniše“ (Novak 2017: 288). Priznaje na kraju Padolek da ovaj način govora ide u prilog stereotipu da su purgeri, kako ih on naziva, uvijek 'najpametniji'.

Osim policajaca i, posebno, policajaca purgera, na meti su se našle i pojedine aktivnosti. Predrasudni stavovi o oblačenju i ponašanju volontera izneseni su od strane policajaca: „Ja mislio da su to sve volonteri entuzijasti. Sandale, lanene hlače, žene nose marame na glavama kao da imaju leukemiju. (...) Znači, osim mene, tamo ti se redovito motaju još ekipe iz par naših agencija, humanitarci, nevladine udruge i znanstvenici, s Filozofskog i Instituta. Ovi zadnji još i mogu proći u ovu tvoju shemu, marame na glavi i lanene hlače. Ali udrugaši i agenti... Fine žene, speglana kosa, dupla prezimena, dizajnerske torbe za laptope, umišljene devijacije septuma, reže jedne na druge jer si međusobno otkidaju od kolača“ (Novak 2017: 97). Osim volontera koji se ističu načinom odijevanja, spominju se izriječkom i 'udrugaši' i agentice, također stereotipno prikazani kao snobovi i materijalisti.

Policijsko zanimanje nije jedino zanimanje koje je podvrgnuto stereotipiziranju. Plančić, kao policajac, o novinarima govori kao o lažnim moralistima koji izvrću sliku stvarnosti: „Znaju se pravila struke. Kada neki Rom napravi nešto loše, nitko normalan ne piše koje je nacionalnosti, to je poziv na linč. Kada se nekom Romu dogodi nešto loše, takvo što treba osuditi, javno imenovati, tko koga“ (Novak 2017: 317). Kaže dalje da su potkupljivi lašci koji sve preuveličavaju: „Ali ne mogu ja dijeliti tugu i jad sedam milijardi ljudi. (...) I oni koji se prave da mogu, koji pišu litanije po novinama o tome... Oni posebno ne mogu. Oni to rade da ih kolege iz Europe prigrlje i kažu im kako je u redu i kako nisu krivi što su se rodili na Balkanu, pa im daju 100 000 eura za grantove, da se dalje posipaju pepelom i preuveličavaju, nabijaju si krivnju i budu dobri Balkanci“ (Novak 2017: 348).

Da je tome tako i u zbilji i da je Novak ponovno pronašao dodirne točke s aktualnostima u Hrvatskoj govori i činjenica o niskoj razini cijenjenosti novinarske profesije. Imidž novinara istraživao je u Hrvatskoj 2008. godine. Novinari su bili među najlošije rangiranima. Uz to, u istraživanju „je čak 54 % građana navelo da je novinarstvo u Hrvatskoj pod utjecajem određenih interesnih skupina i/ili politike. Iako bi novinarstvo trebalo biti objektivno, neovisno, istraživačko i sl., rezultati ankete pokazuju kako samo 19 % ispitanika tvrdi da je novinarstvo u Hrvatskoj pozitivno, istinito, samostalno, objektivno i slobodno“ (Kanižaj i Skoko 2017: 32). Iscrpnu predodžbu stava hrvatskih građana dobilo se terenskim istraživanjem u 2009. godini koje je proveo Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu u suradnji s agencijom za istraživanje tržišta *Media Metar*. Građani su pokazali predrasudne stavove prema novinarima ističući njihovu sklonost manipulaciji, pristrano pisanje i isticanje negativnih vijesti, odnosno senzacionalizma (Kanižaj i Skoko, 2017). Za razliku od toga 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća postojali su pozitivni stereotipi o novinarskom poslu: „ugledno zanimanje, obrazovani ljudi, svestranost, kreću se u dobrom društvu, bliski režimu, sveznalice, individualci, romantičari“ (Kanižaj i Skoko 2017: 36).

Vidimo tako da se tijekom posljednjih 50 godina itekako mijenjala slika o novinarima u svijesti građana, a aktualna je slika o tome zanimanju prikazana i u romanu *Ciganin, ali najljepši* kroz stavove likova iz Sabolščaka.

7. Zaključak

U romanu *Ciganin, ali najljepši* Kristiana Novaka potvrđeni su brojni stereotipi, od onih rodnih, preko etničkih do klasnih stereotipa i stereotipa o pojedinim zanimanjima. Međutim, stereotipi nisu dio romana u smislu da ih se potiče, već se o njima promišlja i pokušava ih se osporiti.

Od rodnih se stereotipa ističu oni za koje su pojedini likovi tvrdili da je to 'tipično' muško, a koje 'tipično' žensko ponašanje. U romanu, Nuzat žene smatra nježnima i nespremnima za borbu, dok muškarce prikazuje kao prave vođe, čvrste i hrabre ratnike. Kako pripovijeda Nuzat, ukoliko nisi takav muškarac, smatra se da „nisi dovoljno muško“. Nadalje, o ženama Padolek, istražitelj iz Sabolščaka, tvrdi: „Žena je srećna dok joj točno veliš kaj treba delati, kaj očeš od nje. Isto kak pes, isto kak dejte“ (Novak 2017: 355). Stvara takvu predodžbu pri kojoj su životinje, djeca i žene podređeni muškarcu, njegovoj volji i ponašanju. Potvrđuje time rodni stereotip o ženama kao poslušnima, požrtvovnima i pokornima, pri čemu im je najveća želja udovoljavati drugima, odnosno udovoljavati muškarcu. Dakako, žena je smještena unutar obiteljskog života, odnosno u privatnu sferu, dok je muškarac su-kreator javnoga života. Sandi, primjerice, takav stav prema ženama ne može prihvatiti pa se prilikom zabave s djevojkama udaljuje od toga mjesta govoreći da mu se smučilo od izrabljivačkog načina postupanja sa ženama. Time Sandi kao pripovjedač pokazuje da ne postoji 'tipično' ponašanje muškarca. Dok jedni gotovo pa siluju djevojke, drugi to ne mogu ni gledati.

Kako je analiza pokazala, ponajviše je stereotipa izrijekom spomenuto s obzirom na etničke karakteristike. Najzasićeniji su oni koji se odnose na generalizaciju negativnih karakteristika Roma, pa je tako Milena, kada preuzme pripovjedačevu palicu, svjesna da Romkinje svrstava u grupu 'one', koja je pak lošija od grupe 'mi'. Te 'one' karakterizirane su kao loše majke, prljave, zle. Romkinje i Romi su za Sabolščance uvijek bili 'oni' s druge strane zakona, 'oni'

koji su od njih različiti i po nečemu njima odbojni: „Sandijevi su za nas s te krive strane, shvatila sam. Od svega dobrog i lijepog dijeli ih riječ koja kaže da nisu sasvim vrijedni toga. Upozorava da u svojoj srži... možda skrivaju i potpunu suprotnost“ (Novak 2017: 69). Sabolščanci imaju sljedeće heterostereotipe prema Romima: oni su prljavi, krađu, pljačkaju, psuju, tuku. Međutim, kada otkrijemo Sandijevo viđenje Bukova Dola, primjećujemo da nisu svi takvi. Pojedini Romi se tako i ponašaju, a drugi su im sušta suprotnost. Sandi pripovijeda o slabom materijalnom stanju toga sela i time pojašnjava nekoliko spornih situacija koje smo prije toga imali prilike čuti iz Milenina ili Plančićeva stajališta.

Od klasnih podjela nailazimo na klasifikaciju Roma unutar Bukova Dola na one iz plitkog, one iz Nazmesa i one iz Globokog, pri čemu prvi zauzimaju najviše mjesto na toj hijerarhijskoj ljestvici. Romi iz Globokoga karakterizirani su kao najsiromašniji i najgori, nakon čega nam Sandi kazuje zašto situacija tamo tako izgleda. Ponovno pokazuje da nisu svi tako takvi, a oni koji i jesu takvi imaju za to razloge.

Od stereotipa o pojedinim zanimanjima izdvajaju se oni o policajcima, zatim posebno oni o policajcima 'purgerima' te oni o novinarima. Policajci su nerijetko karakterizirani kao manekeni, glupavi, alkoholičari i 'kompleksaši'. Plančićevo pripovijedanje pokazuje nam zašto se kod pojedinih policajaca stvarno i javlja takvo ponašanje, a prikaz pokojih situacija iz pozicije policajaca često nas navodi na razmišljanje o onome što pročitamo ili čujemo u medijima.

Ciganinom se ukazalo na mnoge okamenjene stereotipe koje se predstavilo s druge strane, odnosno 'iz prve ruke'. Tako su se pojedini stereotipi pokazali kao pogrešno viđenje i ukazivanje na negativnosti društva, a pojedini su pak razjašnjeni. Upravo bi na taj način i valjalo senzibilizirati javnost čime bi se pokoji stereotipi iskorijenili, a pokoji izmijenili.

8. Popis literature

1. „Naši mozgovi rade drukčije“: rodni stereotipi i obrazovni izbori preuzeto s <http://www.iro.hr/hr/o-nama/kolumna/rodni-stereotipi-i-obrazovni-izbori/>, 17. kolovoza 2018.
2. Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
3. Baranović, B., Doolan, K., Jugović, I. (2010). Jesu li čitanke književnosti za osnovnoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj rodno osjetljive?. *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 48(2 (187)), 349-374.
4. Bešker, I. (2011). „Ova mržnja stara “-Nazor i stereotipi o Talijanima u hrvatskoj štokavskoj književnosti. *Croatian studies review*, 7(1), 31-48.
5. Buljan, I. (2018). Rasuti tereti. *Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost*, 21(73/74), 60-69.
6. Cervantes Saavedra, M. de (2004). *Uzorite novele*. Zagreb: Meandar.
7. *Diskriminacija*, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15411>, 24. kolovoza 2018.
8. Durić, D. (2009). O kulturnim stereotipima. Kulturni stereotipi–koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima, uredili: Dubravka Oraić - Tolić i Erno Kulcsár Szabó (FF press, Zagreb, 2006). *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja*, 20(2), 138-144.
9. Eagly, A. H., Steffen, V. J. (1984). Gender stereotypes stem from the distribution of women and men into social roles. *Journal of personality and social psychology*, 46(4), 735-754.
10. *Etnija*, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18523>, 23. kolovoza 2018.

11. Franceško, M., Mihić, V., Kajon, J. (2005). Socijalna distanca i stereotipi o Romima kod dece novosadskih osnovnih škola. *Psihologija*, 39(2), 167-182.
12. Glavina, I., Vukosav, J. (2011). Stres u policijskoj profesiji. *Policija i sigurnost*, 20 (1), 32-46.
13. Gove, J., Watt, S. (2004). Identity and gender. *Questioning identity: gender, class, ethnicity*, 43-77.
14. Griffin Wolff, C. (1972). A mirror for men: Stereotypes of women in literature. *The Massachusetts Review*, 13(1/2), 205-218.
15. Haleem, S. (2014). Challenging Gender Stereotypes: A Text Analysis of Qaisra Shehraz's Novel The Holy Woman. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 74, 56-61.
16. Heffer, H. (2007). Biološka i društvena kategorija roda u rodnoj teoriji i rodna teorija stereotipa. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33 (1), 165-175.
17. Hrvatić, N. (2004). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa. *Migracijske i etničke teme*, 20(4), 367-385.
18. Kanižaj, I., Skoko, B. (2017). Mitovi i istine o novinarskoj profesiji–imidž novinara u hrvatskoj javnosti. *Medijske studije*, 1(1-2), 20-39.
19. Kharal, A. A. (2007). The Holy Woman: A feminist perspective. *Kashmir Journal of Language Research*, 10, 51-64.
20. Kolar, M. (2016). Koliko različitosti čovjek može podnijeti?. *Hrvatska revija*, 16(3), 44-45.
21. Kreho, D. (2017). *Umijeće, ali bez magije*, preuzeto s <http://booksa.hr/kolumne/kritike/umijece-ali-bez-magije>, 7. kolovoza 2018.
22. Lewis, K. (2007). Ima ih kao Kineza. Etnički stereotipi u hrvatskoj frazeologiji, *Vijenac*, 359, preuzeto s

- <http://www.matica.hr/vijenac/359/ima-ih-kao-kineza-5262/>, 7. kolovoza 2018.
23. Löw Stanić, A. (2014). Predrasuda i prikazivanje Roma u medijima: može li jedna televizijska emisija povećati međugrupnu toleranciju?. *Društvena istraživanja*, 23 (2), 303-325.
24. Lubina, T., Klimpak, I. B. (2014). Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima. *Pravni Vjesnik*, 30 (2), 213-231.
25. Matičević, I. (2018). Žena iz prerije, Sandokan iz Međimurja. Tragovi popularne filmske kulture u novoj hrvatskoj prozi. *Dani Hvarškoga kazališta*, 44 (1), 430-446.
26. Novak, K. (2016). *Ciganin, ali najljepši*. Zagreb: OceanMore.
27. Oraić Tolić, D. (2006). *Hrvatski kulturni stereotipi: Diseminacije nacije u: Oraić Tolić, D., Kulcsár Szabó, E. (ur.) (2006). Kulturni stereotipi : koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Zagreb: FF press, 29-45.
28. Peterson, J. (1996). Gender Bias and Stereotyping in Young Adult Literature. *Children's Book and Media Review*, 17 (3), 2-5.
29. *Rasa*, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51847>, 25. kolovoza 2018.
30. *Recenzije*, preuzeto s <https://www.goodreads.com/book/show/32956056-ciganin-ali-najljep-i>, 30. kolovoza 2018.
31. Savitt, D. J. (1982). Female Stereotypes in Literature. *Society and Literature in Latin America*, 5, preuzeto s <http://teachersinstitute.yale.edu/curriculum/units/1982/5/82.05.06.x.html>, 2. kolovoza 2018.
32. Sindičić Sabljo, M. (2011). Predodžbe o ruralnoj sredini u Zimskom ljetovanju Vladana Desnice. *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja*, 23(1), 131-142.

33. Stanković, M., Zdravković, J. A., Trajanović, L., Žikić, O. (2001). Biological and behavioral aspects of human sexuality. *Psihijatrija danas*, 33(3-4), 209-222.
34. Šiber, I. (1988). *Psihologijski aspekti međunacionalnih odnosa*. Zagreb: Kulturno prosvjetni Sabor Hrvatske.
35. Šlezak, H., Šakaja, L. (2012). Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima. *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (1), 91-109.
36. Zupan Sosič, A. (2007). Spolni stereotipi in sodobni slovenski roman. *Primerjalna književnost*, 30(1), 109-120.
37. Zvonarević, M. (1989). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

9. Prilozi

	Fakultet A	Fakultet B	Fakultet C	Fakultet D	Fakultet E	Fakultet F
Postotak žena i muškaraca na fakultetima	83,8% Ž, 16,2% M	75,8% Ž, 24,2% M	65,6% Ž, 34,4% M	50,6%Ž, 49,4% M	23,4% Ž, 76,6% M	30,9% Ž, 69,1% M
a. Studij jednako primjeren za muškarce i žene	79,5%	93,8%	84,8%	86%	53,5%	37,5%
b. Studij primjereniji za muškarce	1,2%	6,2%	12,5%	12,8%	45,9%	42,5%
c. Studij primjereniji za žene	19,3%	0%	2,7%	1,2%	0,6%	20%

Tablica 1: Postotak žena i muškaraca na fakultetima i njihovi odgovori na pitanje „Mislite li da je vaš studij: a. Primjereniji za žene, b. Primjereniji za muškarce ili c. Jednako primjeren za žene i muškarce“¹⁸

¹⁸ Više u "Naši mozgovi rade drukčije": rodni stereotipi i obrazovni izbori prema <http://www.iro.hr/hr/ona/kolumna/rodni-stereotipi-i-obrazovni-izbori/>, 17. kolovoz 2018.

GRUPA	1933	1951	1969
	Marljivi	Materijalisti	Materijalisti
	Inteligentni	Inteligentni	Ambiciozni
AMERIKANCI	Materijalisti	Marljivi	Skloni užitku
	Ambiciozni	Skloni užitku	Marljivi
	Napredni	Individualisti	Konvencionalni
	Inteligentni	Neoriginalni	Marljivi
	Vrijedni	Lukavi	Ambiciozni
JAPANCI	Napredni	Ekstremni	Djelotvorni
	Pronicavi	Nacionalisti	Inteligentni
	Lukavi	Podmukli	Napredni
	Pronicavi	Pronicavi	Ambiciozni
ŽIDOVI	Pohlepni	Inteligentni	Materijalisti
	Marljivi	Marljivi	Inteligentni
	Gramzljivi	Pohlepni	Marljivi
	Inteligentni	Ambiciozni	Pronicavi
	Praznovjerni	Praznovjerni	Muzikalni
	Lijeni	Muzikalni	Neodgovorni
CRNCI (AFROAMERIKANCI)	Neodgovorni	Lijeni	Lijeni
	Neobrazovani	Neobrazovani	Skloni užitku
	Muzikalni	Skloni užitku	Hvalisavi

Tablica 2: Neki opći stereotipi studenata Sveučilišta Princeton tijekom godina (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

10. Sažetak

Ovaj se rad bavi problematikom stereotipa i predrasuda u suvremenoj književnosti, a prvenstveno u romanu *Ciganin, ali najljepši* hrvatskoga književnika Kristiana Novaka. Analizom romana uviđa se drugačiji pristup rodnim, etničkim i klasnim stereotipima koji su kao takvi u romanu spomenuti i analizirani ili pak potpuno izokrenuti, a sve u želji da se senzibilizira javnost u borbi protiv ekspanzije tih istih predrasuda i stereotipa.

Ključne riječi: stereotipi, predrasude, roman, *Ciganin, ali najljepši*

**Stereotypes and prejudices in the novel *Ciganin, ali najljepši* written by
Kristian Novak**

Key words: stereotypes, prejudices, novel, *Ciganin, ali najljepši*